

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVIII. évf.

Julius—Augustus.

4-ik füzet.

Átöröklés és fejlődés.

Olvastam valahol, hogy egy többszörös gyilkost halálra ítélték; már a kivégeztetésnek napja is ki volt tűzve; a gyilkos már siralomházban volt. Ezen közben történt, hogy egy többszörös milliomos gyáros egyetlen fia a karját annyira megsértette, hogy az orvosok a kar levágását véleményezték, hogy az ifjút a haláltól megmenthessék. Az ifjú már jegyben volt egy szép hajadonnal, kit nagyon szeretett, ötszáz ezer forintot, majd egy milliót ígért az orvosnak, ha úgy gyógyítja meg, hogy a karját ne kelljen levágni, hogy feleségül vehesse szép jegyesét. Az orvos megígérte, hogy meggyógyítja. Felkereste az elítélt gyilkost a siralomházban s sikerült rá beszélni, engedné meg, hogy kivégeztetése előtt a karjait levághassa, neki már úgy is mindegy, csonka vagy egész karral megy-e a más világra. Az elítélt beleegyezett. Akkor az orvos mindkettőt, a gazdag ifjút és a gyilkost bonczterembe vitette, mindkettőt elaltatta, mindkettőnek levágta a karját, s nyomba a gyilkos karját az ifjú csonka karjához nyomta, s azon meleg vérral bekötözte és a kar összeforrt. Nem sok idő múlva az ifjú a karját mozgatni tudta, s örvendett, hogy szép, ifjú menyasszonyát feleségül veheti. Boldogul élt e házaspár sok ideig, egymást szeretve, mindennel bővelkedve, minden örömét az életnek a szeretet karjai közt élvezve. De egyszer a férj imádott feleségét azon karral, melyet az orvos a gyilkos kezéből forrasztott az övéhez, megfojtotta, megölte.

Ez ugyan így nem történt meg a valóságban, de Archimedes híres mechanicus, az emeltyű theoriájának elméletére alapítva azt mondta, hogyha a földön kívül egy pontot adnának neki, ahová szerszámjait lerakhatná, a földet kimozdítaná sarkából. A költők és tárczacikk-íróknak is elég a valóságnak egy kis talaja, melyre lépve, képzeletük a valóságtól sok kilométer messzeségre szárnyal az idealismus világába, az eszmé-

nyek hazájába. És ez jól is van így; mert az eszményi világban való ábrándozás, már sok, kezdetben lehetetlen dolognak lett megvalósítója.

Hanem annyi tény, hogy az orvosi tudomány egy beteg testrészt — például lupuszt — kivág, s ugyanazon testből hasonló nagyságú részszel befoldja, ami a vérkeringés által teljesen összeforrik. Szintúgy a növényéletben is egy élőfa hasitékába, vagy héja alá egy másik élőfáról levágott galy vagy szemese, ha jól illesztetik, a nedvkeringés által összeforr, és a mi több, a megnevekedett élő fa a galy, vagy szemese tulajdonságát veszi fel alakja, levelei, gyümölese s általában minden tekintetben. Ugy látszik azért, mert a beoltott növénynek gyökeréről felszívott tápanyag az oltó ág, neki sajátos sejtszövetén szivárog át. Ismeretes a bibliai hagyományból, hogy Noé maradékai a Babel-torony építésekor összezavarodván, a föld különböző részeibe oszoltak szét. S csakugyan az ethnographiai megfigyelések után Európa, Ázsia és Afrika ős népei egymástól nagyon elütő típusúak, színre, physiologiai és pszichologiai tekintetben. Bebizonyított dolog az is, hogy némely betegségek; scrofula, sántaság, sükketség, tüdővész (tuberculosis) a vérben, vagy kitudja minő plazmában átszáll a késő maradékban egyik vagy másikra, és így a szülők természete, jó vagy rossz tulajdonsága, tehetsége, jelleme, bűne és erénye a vérben átmege az ivadéka harmad, negyed, sőt több ízig is. Ezért mondja a példabeszéd: Alma nem esik messze a fájától, s nézd meg az anyját s vedd el a leányát.

Különbözik kétségtelen, hogy minden teremtett dolog és így az ember is az öröklés törvénye alatt van. Isten nem teremt minden száz, minden ezer évben újabb genust, speciést, vagy egyént újabb tulajdonságokkal, hanem a mit kezdetben megteremtett, azon egységből leszen a különböző változatosság, és ez egységből folyó különböző változatosság származik Isten ama megállított törvényéből is: *Meglátogatom az apák bűneit a fiaikban, harmad és negyed ízig azokban, kik gyűlönek engem és irgalmasságot cselekszem ezer ízig azokkal, kik szeretnek engemet.*

Nem éppen közömbös dolog hát a két nem közötti házasság a jövő nemzedékre nézve, legalább keresztezés tekintetéből is. Isten megmutatta az utat, megadta a módot a két nem közötti legezelszerűbb, legboldogithatóbb házassági összeköt-

tetésre. Ez az út, ez a mód a szerelem. A szerelem mindkét részről kiválogatása a derékségnek, tőkélynek, szépségnek, jóság-
nak, subjectiv tekintetben. Okoskodásra, társadalmi conventiok
szokásaira, egyéb mellékes körülményekre, p. o. adósságtörlesz-
tés, vagyon, protectio lesés s más hiúsági dolgokra alapított
házasság nem mindig szokott szerencsés lenni.

Ok és okozat közt szoros kapcsolat van. Nem történhetik
semmi, a minék következménye ne lenne. Minden oknak hasonló
körülmények közt ugyanaz a következménye van. Ez a teremtő
Istennek megmásíthatatlan logikája, a mit végzetnek neveznek.
E végzet nemcsak az egyéni cselekedetekre, hanem a régi ősi
nemzettségeknek a vérökben a késő ivadéokra leszállott követ-
kezményekre is vonatkozik. Ha népek és nemzetek történetét
vizsgáljuk, abban is nyilvános lesz előttünk az isteni végzetnek
az átöröklés törvénye szerint való szoros következetessége. De
ha ez így van, az lehet a fontos kérdés, vajjon van-e abban
isteni igazságosság, hogy az apák bűneiért a fiak, a népek
vétkéért a késő maradék szenvedjen? Vajjon megegyezik-e ez
az Isten jóságával? És ha ez oly végzet, mely alól szabadúlni
nem lehet, nem következik-e ebből az előre való elrendelés?
és ha igen, hová lesz akkor az egyéni érdem, a cselekvési
szabadság, a felelősség? minő joggal bünteti akkor a világi
törvény a gyilkost, a rablót a cselekvő személyében, ha a vég-
zetben van a hiba? s vajjon van-e igaza a közvéleménynek,
hogy a hazugot, az álnokot, a becselent boykotálja? s általában
van-e bűn, a miért az ember felelős lehetne?

Nem lehet csodálkozni, ha e dilemmákban sokan megbotrán-
koztak, és akadtak, a kik felvetették a kérdést, nem volna-e
jó a második parancsolatból kihagyni azt a helyet: meglátoga-
tom az atyák bűneit a fiakban harmad és negyed izig. Hát
hogyne! a mi önző gondolkodásunkban tán jó volna, de ha a
decretummal megis szünnék a törvény ereje, vajjon mi az erkölesi
világrend, sőt a concret világ fejlődése és végtelen tökéletesedése
tekintetéből tudnánk-e jobb törvényt megállítani, mint a melyet
az Isten, legyen, hogy őshagyományok, ősi tapasztalatok leszűrt
igazságában, vagy miért ne mondanám, a kijelentésben kiadott?
Könnyű arról a mi régi, s a miről kényelmesebb még nem is
gondolkozni, azt mondani: rossz, nem igaz. *De a mik régen meg-
irattak, a mi tanúságunkra irattak meg, hogy az irások vizsgálata
által reménységünk legyen.*

Lenni kell tehát az oly nehezen megérthető törvényben igazságosságnak, a mi több ezer éves múltú hagyományok igazsága, s a mi reánk nézve ha rosznak, fájdalmasnak tetszik is, talán éppen abban lehet elrejtve Istennek jósága és szeretete az emberekhez és világhoz.

Általános tudat, hogy a földön, az életben, a világban minden a fejlődés, a tökéletesedés törvénye alatt van. Ez a mozgató erő, az energia, vagy maga az élet. Majdnem szemünk előtt foly le ez a fejlődés, ez a tökéletesedés mindenben, akár a növényélet, az állatvilág, a lelkek országát, vagy a művészet, ipar s az ember tökéletesbülését tekintjük a végtelenig. És a jelen fejlődésétől visszakövetkeztetve a múltba, az ősi időkre, a teremtés kezdetére, alig hihetjük, hogy az első pár ember oly tökéletes, oly symmetricusan tagolt, értelmileg is oly fejlett lett volna, mind a milyennek a képzelet a közforgalomban rajzolja, mintegy Adonis, vagy Herkules, vagy gígerli; sőt inkább gondolhatjuk, hogy a sárból alkotott ember, a vizek iszapjába mint valami masztodon behempergett, táplálkozván az ő semmittevésiben az önként kínálkozó vizek haboresával; s talán mikor az iszap száradásra indult s nem adott táplálékot habarcsaival, a körülte dúsan tenyésző fák gyümölcse felé volt kénytelen nyúlni s a mint fáradott táplálkozása megszerzésében, munkaközben fejlődésbe indult kultágjainak hajlékonysága, izmainak ereje, rugékonysága s fejlődésbe indult egyszersmind a tapasztalatok által értelme, akarata, tudása. Miért ne lehetne a bibliának a teremtésről írt, allegoricus kifejezése a természeti fejlődés theoriája szerint magyarázni, holott ebben is az Istennek „*legyen*” szava, azaz energicus erő nyilvánul, melyről írva van a teremtés könyvében, hogy az Isten a sárból teremtett emberbe az ő lelkét leheltette. És megfoghatóbbá is teszi a *legyen* szó fogalmát azon fejlődés, azon végtelen tökéletesedésben, a mi a világnak, az életnek sorsa és rendeltetése.

Nem éppen szerencsés magyarázatnak tartom, hogy a mikor Isten kizavarta az első párembert a semmittevés, a butaság paradicsomából ezekben a szavakban: *fúradással és orcziád verejtékével egyed a te kenyeredet*, megátkozni akarta volna az emberiséget; sőt inkább a folytonos tökéletesedésnek ez a lendítő kereke.

Bűnösnek születik-e a gyermek vagy ártatlannak? Egyik

vagy másik theologiai állításnak előnyére vagy hátrányára eldönteni nem lehet. Eddigi elméletünknel fogva azt kell következtetnünk, hogy a gyermek születése alkalmával sem bűnös, sem ártatlan, hanem magával hozta a világra, az öröklés törvénye szerint őseinek jó és rossz tulajdonságait, de magával hozta azt az erélyt is, mely szerint a jó benne szüntelen harcban áll a gonoszszal, a test tusakodik a lélekkel, a bűn a vétkekkel. Nem ok nélküli, hogy minden népnek volt és van közhite a jó és rossz-szellem létezése felől: Ormuzd és Ahriman, Vischnu és Schiva, Ördög és Angyal. Ezekhez számíthatjuk az ismeretlen világban lakó lelkek sugalmazását. Mindezek az emberiségben oly közhit, a mi az embert a jó és rossz közötti harcban gondolata szerint, győzelemre segíti.

Miért is ne hihetnők, hogy a jó és rossz, a bűn és az erény harcaiban, a mely mint a cyklon sokszor úgy összeesap, ne lenne az embernek az égi hatalomtól segítsége? Mi egyéb volna már az a motivum is, a mi az első cselekvési akarat megindítója. A hő (caloricum) létezik minden testben, habár lappangva. De miként keletkezik abból a tűz, a meleg, a világosság, a fény? Mondjuk, hogy a nyomás, a dörzsölés, a vegyi összetételek, a nap sugarai és még számtalan módon jön létre. Az emberben is talán egy kis szégyenérzet, talán a szenvedés, a méltatlanság keserűsége, az elnyomatás szükség, éhség. Ezekből a sirás és a könnyek brilliantjain, mint égi szellem száll le az első motivum, az, mihez nyomba társul az Isten kegyelme, segedelme a hit, a remény, az önbizalom, a léleknek oly jóillatú virágai, a melyek a rossz szagú bűzőket a türelem által neutralizálják. Mi volna ez a kimagyarázhatlan erő egyéb, mint az Isten angyalának egy biztató mosolya?

Isten úgy akarta az ő teremtésének törvényében a kiadott parancsolatok által, hogy a világ, a föld és minden tökéletesedjék, fejlődjék a végtelenségig. Úgy akarta, hogy a jó, szép és igaz, végül sok harc után győzedelmes legyen. Nem enyhébb letolyásuak a bűnök, vétkek és hibák a régi durváknál s azok megtorlása is a világi törvények által, a közvélemény nyomása alatt, nem humanusabb-e? Mit mutat ez egyebet, minthogy az élet, a világ folyton fejlődik, tökéletesedik.

Azok a dísznövények, melyek most a kertet ékesítik, egykor vadvirágok voltak. Azok a bokrok, növények: kávé, bors, szegfű,

gyapott, dohány és sokféle gabonanövények, melyek régen vadul termettek, culturnövényekké váltak. Nem fog-e lehetséges lenni, hogy sok ezer év múlva a most kipusztításra kárhoztatott gyomok a tökéletesebb, a szellemesebb, a légiesebb ember számára finomabb eledelül, italul, illatul fognak szolgálni?

A görög költészet írja valahol, hogy az erdők és mezők nymfái oly sylfid termetű, oly légiesen könnyűek voltak, hogy virágokon jártak és a virágok fejei alig hajoltak meg lábaik alatt. Vajjon a mire apostrofáltak Ikarus példájában, nem fog-e beteljesedni a végtelen művelődés által a szellem hydrogénjével saturált emberi lényre nézve ez a légies állapot?

CSEGEZY LÁSZLÓ.

Bogáthi zsoldára a jezsuiták ellen.

Első közlemény.

I.

Bogáthi Fazakas Miklós a korabeli nagy latin humanista költők, Eoban Hessus, Buchanan példáját követve, nem anyyira fordította, mint inkább átalakította s a saját eszméinek, célzatainak, igen gyakran egyéni indulatának, szeretetének vagy gyűlöletének kifejezőivé tette a Dávidtól reánk maradt s mindaddig csak katolikus vagy protestáns egyházas szellemenben magyarázott zsidó zsoldárokat. Ő merész határozottságával elvetette a buzgó hívők naiv hiedelmét az egyes zsoldárok képzelt titkos tartalma felől. Nem vallotta azt, hogy a II. zsoldár jövendölés a Krisztus országáról, a XCVII. a Messiás országát írja le, a XCVIII. intés a Krisztus dicséretére, a CIX. „könyörgése Dávidnak Dóég ellen s a Krisztusnak Judás ellen.“ Künchi és más tudós magyarázók felvilágosították őt a zsoldárok valódi jelentősége felől. Castellio Kálvin megbotránkozására az „Énekek énekét“ szerelmi költészetnek vallotta. Bogáthi virágének gyanánt fordította le -- az európai nyelvek közt talán először -- híven magyarra. A zsoldároknál is lehetőleg híven megőrizte mindenütt az ódon héber színezetet s nem a szellem meghamisításával, csupán egy-két -- korában elég példáját látta -- modernebb, újszerű vonás hozzáadásával törekedett azokat a messze távolból közelebb hozni s hozzáférhetővé, népszerűvé tenni az ő együgyű magyar közönsége számára.

II.

Melius járt ezen az uton ő előtte nem közönséges próbával először. A híres debreczeni főpap volt az, ki 1570-ben a biblia kiszemelt locusaival leszidta Dávid Ferencz és Blandrata kárhoztatott vallásujítását. Költői fantáziája könnyedén tülelmekdven a valódiság szűk körén, az isten beszédeként hirdette

fölhevült elméjének zavart képzeletét. S már „*Igaz Szentírásból kieszedett énekének*“ első szakaszában maga ellen nyilatkozik ily akaratlanul is szókimondó őszinteséggel:

Az nagy Úr Istenért mindön emböröket
 Mostan én erre kérök,
 Hogy ammit *Istennek szájából* én szollok,
 Igazán megértsétek ;
 És ezöket értvén, híven hogy megtartsák,
 Nagy szükség mindeneknek ;
 Mert nem *ez velági hazugságot* szollok,
De lölkiet beszéllök.

Azután mint „a Christus Jesusnak panaszolkodását“ adja elő saját mondani valóját „az Hunyadi János éneke nótájára“ ilyen formán:

„Förtelmesb embörök hitlen pápistáknál
 Az Servetianusok,
 Mert mind az atyából és az ő fiából
 Rút bálvánt úk formálnak.
 Nem volt én küüilem én előttem Isten ;
 De mondom azt bálvánnak,
 Valakit Blandrata én küüilem régön
 Mond nálamnál elsőbnek . . .“

E Blandratáról és Servet követőiről elpanaszolt versszakaszt Melius Esa. 40. 41. Joa. 5. 8. 10. 1. Joan. 1. 2. és a 81-dik zsolttára alapította, mint a pontosan felrakott oldaljegyzetekkel ezt elhitetni akarja.

„Sziute így káromla Ebion, Cherintus,
 Fotinus Arriussal.
 Mostan az Servetus, Blandrata, Davidis,
 Az Blasius Istvánal:
 Hogy idővel kezdött az én fiúságom,
 És nem örök velággal ;
 Ezzel istenségöm, istenfiúságom
 Csinálják csak kezdéssel“.

Krisztus képében így folytatja tovább költőnk a bosszús panaszolkodást:

„Ezönképpen mostan Servetianusok
 Én velem cselekdönek,
 A szent Háromságot mondják úk bálvánuak,
 Háromfejű Janénak.

Semmi eretnekök ilyen káromlással
 Engöm nem rútoltanak,
 Az mint Blandfranciscok¹ engöm szidalmaznak
 És szörnyen káromlanak“.

Ezt az utolsó szakot Melius szintén Esaiás 40., 43., 44., 45. továbbá Col. 1., Phil. 2., Ebr. 1., 31. részére alapítja. Bárki nézzen utána, van-e az egész bibliában — Servetről, vagy Dávid Ferenczről szó. Régi unitárius írók azt tartják, hogy Melius hamisan szokta idézni a szentírást. Magam is többször rajta kaptam, hogy csak taláalomra hivatkozik a régi prófétákra. Neki a szentkönyv néha csak arra való, hogy hasznosnak vélt ráfogásaival a tudatlan községnek imponáljon. Nem csoda, hogy a „Debreczeni Disputatio“ már életében nevétségessé tette nagy-langu szentes erőlködéseit. Mi több, Melius csaknem öntudatlanul jár e hamis uton. Sulyosan esnék máskülönbén beszámítás alá azon minősíthetlen vakmerősége, hogy talán nem tudósabb, de kétségtelenül sokkal nemesebb gondolkozásu ellenfeleit jó maga nyíltan a szentírás meghamisításával vádolja.

A „szentírásból kiszedett énekében“ magával Jézussal ilyen szemrehányással fordul az unitáriusok ellen :

„Egyik írás ellen a más írást hamis
 Értelökre fük vonzák ;
 Az egy Istent igön szájokon forgatják,
 Csak az Atyára vonzák.
 A szent háromságot, akkit Elohimnak
 Mond az írás, elhatták ;
 Gyanót mondnak ahoz, a hol az egy Istent
 Három tanúnak mondják“.

Melius az ő Krisztusának e szavait Joan. 8., 10. 1 Joan. 5. Gen. 1., 3., 11. Josue 24. részével igazolja. A tovább is panaszló Krisztus az unitáriusokat sujtoló vádat több versszak után így fejezi be :

„Hogy az ördög Attyok ezöket bolonddá
 Tötte, ilyen vakokká,
 Az ű kevölségök, írás kívöl való
 Szollások mind az oka ;

¹ Egy másik helyen : Blandrata-Ferencz. Értsd Blandrata György és Dávid Ferencz követöit.

Mert az írás mellől hamis értelmre

Futnak : okosságokra ;

Ő okosságokért, holond írásokért,

Vakok az szent írásba“.

E nem épen krisztusi szavakat a debreczeni költő nagyobb hitelesség okáért Rom. 1., 2. Deu. 27., 28. Eph. 1., 4. Act. 14., 17. 2 Pet. 2. szentírási helyekkel támogatja.

Ugyane jeles egyházalkotónk, a „magyar Kálvin“, mint sokan őt méltán dicsérik, már öt évvel előbb magyarhoz illő bibliát akart adni az ó-testamentum nélkül szűkölködő alföldi nép kezébe. Hogy a száz és igen tudós Heltai erdélyi körével a versenyt felvehesse, az új „Biblia Debrecenianában“ a kolozs-vári biblia együgyű hitelességénél jóval igazabb magyarságra törekedett. Az alföld és Dunamellék szűk fogalomköre szerint, rendkívül sajtóságos cifrázással, magyaros sallanggal és sujtásokkal földiszítve, állítja elénk a zsidók régi történelmét. A szent nép története a kereszténység története az ő képzelete szerint s e felfogás a Kálvinéval meglepően megegyezik. Hogy szabadságra vágyó közönségének kedvére beszéljen, a zsidókat szertelen boldoggá teszi Salamon idejében s őket egyről-egyig megneemesíti. Majd palatinust és cancellárt állit élökre és országgyűlést is tartat velök.

Mi ennél is több : lovagjaikat és paizsos huszáraikat (értsd : zsidó huszár!) vitézül harezoltatja Moáb hajdui ellen. A halhéju pánczélos erős bajnokot, Goliátot is legyőzeti könnyű szerrel Dáviddal, az inassal, ki „jól tudott kintornálni és hegedülni.“ Jonathan, a Saul fia, a Tordahasadékja szentföldi másánál veri meg a pogán philisteusok első istrásáját s azután bűnös kívánságból „egy kis mézeeskét nyalanta.“ A legyőzött amalek király, Agag, „nagy festommal és kevélyön kompodí módra“ állt a reá haragvó Sámuel próféta elé. Később a keresztényies szellemtől elhajolt zsidók elfelejtkeznek a frigy ládájáról, „a Szent Háromság szekrényéről“ s a Jehováról sem akartak tudni, „az Israelnek Szent Háromság Istenéről.“ Káromolták „az élő Szent Háromságot,“ s oltárt és „vájott képeket“ állítottak fel a búcsús ligetekbe, hol „a fekete bő ruhába öltözött bálványozó barátok „tömjénezvén miséztek és áldoztak,“ mint Baal papjai, holott „azok a bálványok ugyan nem voltanak amaz Szent-Háromság egy bizony Isten, hanem csak a földi ember kezek alkotmányi, fából-küből voltak.“

Azt talán mondanunk sem kell, hogy a bálványimadásba (értsd katholicizmusba) süllyedt zsidó népről minduntalan himet varr Melius a korabeli állapotokra. Hálálkodik, hogy csendes békességben élnek, mit tartson is meg az Isten; de azért a szöveg-magyarítások és oldaljegyzetek folyton folyvást véres zavargásra, sőt belháborura izgatnak. Nem lehet, nem kell egy óráig sem megfélni a máshitűekkel. Ur és pór egyaránt fegyverre kelljen, s mint hajdan az igazhívő zsidók, irtsák ki Istennek tetsző módon a Baal tisztelőit. Saját szavaiként: „Mind ezt e dolgot penig a Jehu mielő *hasznos álnokságba*, hogy csak elveszthetnéje az Baal tisztelő szolgáit.“ ... „Monda a Jehova az Jehunak: te ezt igen jól műveléd, hogy te azt cselekedéd, ammi *az én szemeim előtt igyenes és illendő* dolognak tetszik.“ (2 Király könyv. X. 19. 29.) E félre nem érthető beszédhez Melius még oldalt hozzá illeszti saját buzdítása képen:

— Jehu a bálványimadás színe alatt begyűteti a Baal papjait és levágatja. Ó keresztyén fejedelmek! bezzeg jó volna ti nektek is már egyszer a Baal pápista, pogán bálványozó papjait és barátit begyűtetenek: vágatnátok le, mint az Illyés. 3. Reg. 18. 19.

Másik lapon még hozzá teszi:

— Jó volna most is *ilyen álnokságos haszonnal* cselekednetek ti fejedelmek, a Baal papjai ellen.

Ilyen és sok más különbnél-különb istenes beszéddel igyekezett Debreczen prófétája a türelmes magyar népet a többi felekezet kiirtására rá úszítani. Balassa Menyhárt kober hada Debreczen feldulásával felelt a szent könyv lázító tanításaira, mely nyíltan-kifejezetten az urak, fejedelmek, sőt a pór nép tanulságos oktatására is íratott. Erdélyből nemsokára kiűzték a barátokat, de csakhamar itt is elpártoltak a Melius irányától. Dávid Ferencz felhőkben veszteglő fényes napja kezdett emelkedni a délpont felé s áldásos sugarain megint föléledtek az orthodoxia sötétségétől elfordult nemesebb lelkek.

III.

A magyar és olasz körökben sokkal inkább beszívta lelkebe a humanizmus éltető emberies szellemét a mi Bogáthink, mint a török és német hódoltság zordon jelenetei közt felnőtt Melius, kinek legtöbb művéből bámulatos szilajsággal rivalg ki

a Bakony- és Hortobágy-környék középkori vadsága. Bogáthi megtanulta hirneves elődjétől első sorban azt, hogyan kerülje el annak a szentkönyvet profanáló botrányos hibáit. Magyarra tette mindazt, a mit a bibliából költői alakban a nép kezébe adhatott; de magyarságában szüntelen óvakodott a tulzástól, a Melius kirivó sallangjaitól. Nagyjában mindenütt megtartja az ős héber felfogást és sehol sem hamisítja meg azt a keresztény álkegyelet szenteskedő fogásaival. Másfelől a részletekben modernebb gondolatot és magyarosabb vonásokat is vegyít közējök, úgy, hogy az ősrégi ének magyaros ritmusban a magyar viszonyokat is hiven visszazengő hangon hullámszik, eltöltve az átjatos lelkeket az igaz költészet igézetével.

Innen van, hogy találunk ugyan nemes zsidó nép és friss nemesek emlegetését Bogáthinál is; egy helyen a törökök, másik helyen a tatárok éles nyilai is feltűnnek; az angyalok országgyűléséről, a tizenkét vármegyéről, az igaz credóról, decretomról, octaváról, appellálásról és gratiáról, pelengérről, kótyavetyéről, laistromról, palánkról, martalócokról és az igaztalan articulusokról sem feledkezik meg. Reá ellenségi tollat töttenek fel, csatával vadászszák és útjába tél-túl hálót és urkokat hánynak. Koresomahősök énekbe költötték nevét, nyelvök nyila ötlet éri s mintha pokol kapuján volna immár csontja. De ő bizik az ő istenében, a ki ótalma és gyortyája neki bujdosó útjában; ő reá appellál, a ki megmustráltatja egykor a világot. Az ő könnyű kocsija a sebes felleg, szárnyai a szelek; az égen nyargal és nagy szemekkel nézi az emberek különféle dolgait.

A költő maga a sok hitvány lator miatt elvonta magát a világtól s csak istenével jár, mint egy barátjával és emek dolgait beszélvén, sokaknak adta tudtára. Áldozata, pohara neki csak Isten. Mikor az ünnepére hívó kürtöt hallja, vígan megyen, mintha vele egy ebéden lenne. Jeles napon ő is vendégeket hí s megáldja az Istent: szó mellett poharat emel s úgy köszöni meg jótéteit. Dieséri mindezekért s szívéből nagy vígan szent nevét vallja a leghatalmasabbnak, a ki ellen senki sem tehet, mert mindent csak ő forgat:

Jobb kezében veres borát poharában tartja.
Bosszúálló zavart borral latrokat itatja:
Világ latrinak torkokba mind seprőstől ontja.

Látni való, hogy Bogáthink, bár csak érinti itt-ott a magyar viszonyokat, mégis a mi legfőbb: a magyarok istenét énekl meg zsoltáraiban. Az emberszerető fővalóságot, a szentek védőjét imádja; nem kell neki a rideg, magánvaló Elohim, ki népével folyton perel. A Melius csodásan új és különös, csaknem káromlásként hangzó Szentháromság-egybizony-Istenétől is visszariadt az ő tiszta, világosságot áhító lelke. A maga istenét néha kedveskedően hadverő Urnak szereti mondani. Ez elnevezésből alkotta kétszáz év múlva Székely Sándor a felkapott Hadur nevet. Bogáthi is igyekezett magyar néven nevezni az ő szeretett istenét. A zsidók félő tiszteletben tartott Jehova, Jahve isten nevét ő magyarosan Jova, Jó alakban is ejtette s így használja legmagyarosabb zsoltáraiban.

Az *Jova* nevű Urat emlegessétek,
Az égen jargalót no tiszteljétek!

LXVIII.

Az Úr, az hatalmas, az *Jó* csak én vagyok,
Hát én yeszthetek is, és csak én tarthatok.

Ki mint érdemlette, én úgy lakoltatok:

Az gonosznak gonoszt, az jónak meg jót a'lok.

LXII.

Az L-ik zsoltárt, melynek több szép fordítása ismeretes előtte, zengzetes magyar alexandrinokba foglalta, e nóta szerint: „Sokan kívánnak fejedelemséget“. Magasztos fenségben mutatja be itt a mindenkin, jón és gonoszon egyaránt igazságosan ítélő Isten rettentő megjelenését a törvénytételre. Azonnal szembe-tűnik e helyen is, hogy a héber költőnek a természetből vett eredeti képeit székely költőnk a magyar király hatalmát festő jellemző vonásokkal egészítette ki:

Látja világ dolgát Isten és forgatja.

Ki jámbor és ki nem, végre kimutatja:

Mindenik félt egykor törvényre hivatja.

Ezt hirdeti az UR, az hatalmas JOVA:

„Napkelet-napeset jöjjön octavára!“

Föld népe jöjjön be, én ki vagyok, lássa“.

Szép Sion várából teszi ki lámpássát,²

Mint király, mutatja nagy felséges voltát.

Nem tűri mind éltig az gonoszok dolgát:

Az bizony, hogy eljő; meghalljátok szavát.

¹ Törvénytevő, ítéletnap a régi magyaroknál.

² Jeladó lámpás.

Égő, ropogó tűz forog ő előtte,
 Iszonyú sebesszél szél körösön körülé.
 Ez ő nagy felsége rettentő fegyvere, —
 Hogy jó legyen jóknak s az gonoszot veszesse.

Nem hazug emberrel bizonyít törvényben,
 De az eget-földet híja tanóképpen:
 Azok által tölt jótt népével ez földön,
 Azokat támasztja népére törvényen . . .

Itt az ég előáll és szavát megmondja:
 Igaznak mindenben az nagy Istent vallja.
 Hogy Ő nagy sok jót tölt, erőssen kiáltja;
 De az ember gonosz, az jót kevés tartja. . .¹

A ki Bogáthinak e zsoltárát az eredetivel egybeveti, azonnal észreveheti, hogy hivatott költőnk sehohsem forgatja ki igaz értelméből azt, a mit magyarrá akar tenni. Néhol módosítja, sőt itt-ott rokon eszmékkel kiegészíti a tartalmat, de mindezt csupán a szent költészet érdekében. Egyszóval nem lehet róla elmondani, hogy a hol fordít, ott egyuttal ferdit is, mint a nagy Melius nem egyszer cselekedte. S nem lehetne őt azzal gyanusítani, hogy a meghamisított szentírás hagyományos tekintélyét akarta volna felhasználni saját önző céljainak elérésére.

IV.

Bogáthi humanus szellemű költői munkáiban sehoh sem támadja a keresztény felekezeteket. Ő nem említi lépten-nyomon a pápa majmait, a bálványozó pópista és félpópista (lutheranus), sőt a galagola (glagolita?) görög-rác papokat sem. Melius vargáit (unitáriusok) sem találjuk meg névleg nála. Ő felekezeti rokon- és ellenszenv nélkül nyilvánítja nemesen szabad-elvű nézeteit. A józan hitet és a lelki szabadságot tartja szem előtt. Annyira felülemelkedett kora előítéletein, hogy még a megvetett zsidók iránt is teljes mértékben igazságos. Isten választott népét látja bennök addig, míg bűneikkel el nem vesztették a Jehova pártfogó kegyelmét. A régi zsidó hit maga a legtisztább kereszténység és a kik e tisztult hitet, mint kereszt-

¹ A ki e verseket a Károli néven közzétett és sokat javított fordítással egybe hasonlítja, legott meg fogja látni, hogy a Bogáthié ma is maga az élet, az örök elevenség, — a Károlié háromszáz esztendősz csupasz esontváz maradt.

tények követik, épen úgy részesülnek, akár a régi zsidók, Isten kegyelmes atyai pártfogásában. Nem esoda, sőt nagyon is érthető, hogy Bogáthi fel-felszólal ez igaz hitvallók igazságtalan üldöztetése ellen; sőt a hajdankor igazhívóinek megad minden megérdemelt elismerést s a hol lehet, dicséri őket felvilágosult és szerető humánus módon, a nélkül, hogy a korabeliek felkapott szokása szerint modernebb katolikus színezetű czafrangokkal akgatná őket tele, hamis világításban tüntetve fel ősi, patriarkalis erényeiket.

Bogáthinak ily részrehajlatlan álláspontja egyetlen tüne-ménynek látszik a maga nemében. Ezért volt része annyi félre-értésben, régen a tudatlanok, most a tudósok részéről. Leg-utóbb Kohn Sámuel tudós rabbi Bogáthit a zsidók érdemeinek őszinte elismeréseért nyílt szombatosnak vallja. Szem elől téveszti e felületesnek mondható vélekedésével a renaissance-nak és a XVI. században feléledt zsidó régiségtudománynak óriási hatását az addig bigott keresztény gondolkozás megvál-toztatására. Az eladdig feltétlenül uralkodott katolikus kizáró-lagosság most csak az orthodox körökben maradt meg. A ki-válóbb lelkek nyílt szemmel s egészen más szempontból tekin-tették most a régi világot. A derék Kohnnak Servetet, Castelliót, Socini Laeliot, Dávid Ferenczet, Karádi Pált és Enyedi Györ-gyöt kellene jobban megismernie, hogy Bogáthi nem értett álláspontjáról behatóbban ítélhessen.

Már csak saját vigyázatlan érvei is elegendők állítása hite-lének megingatására. Rossz a kiinduló pontja: csak szombatos másolatokat használ, tehát fogalma sem lehet arról, mit írt maga Bogáthi a saját hitfelei számára. Kohn logikája az 1582/3-ban költ zsolttárokra 1585. táján iratja s a szombatosság kelet-kezését 1588-ra határozza; tehát a korábbi zsolttárkönyv hogy lehetne szombatos? (Filius ante patrem.) Ugyancsak Kohn sze-rint Bogáthi ölete végső éveiben unitárius volt, meghalt 1592-ben: mikor lehetett tehát szombatos? Legerősebbnek tartott érve a találgató történetírónak, mit aláhuzva közöl: „Bogáthi-nak zsolttárai mindenütt szombatos nézeteket és tanokat *juttat-nak érvényre* s olyan határozott és erős zsidó szellem nyilatkozik bennök, *a minőt hiába keresünk maguknál a zsidó fordítók-nál*“. Hát akkor ugyan mit keresnének a zsidók Bogáthinál? Hogy a Kohn logikáját ebből is megvilágítsuk: szerinte a szom-

batosság első korszaka még határozottan keresztény állásponton 1588–1621-ig terjed; a második korszak mindinkább zsidó álláspontra helyezkedik 1638-ig; a harmadik korban magát a zsidóhitet karolják fel 1869-ig. Már most hogyan fér egybe ezekkel a korszakokkal s különösen az 1638 után fellépő zsidó hittel Bogáthinak már 1585-ben a zsidó szellemen felül való álláspontja? Hogy nem tudja meglátni itt a mesterséges korlátok közé szorult történetbuvár, hogy a klasszikus renaissance és protestáns megújulás lelkesítő hatására oly bámulatos magaslatra már 1585 tájt fölemelkedett Bogáthit egészen más szempont illeti, mint a XVII-ik száz közepén babonás zsidózásba süllyedt tudatlan szombatosokat, kiknek a sokat tanult és sokat tudó, de erkölesi és testi tönk után immár lejtőre tévedt Pécsi Simon volt e vészes útvesztőbe elvakult vezetőjük.

És éppen ez a Pécsi Simon legékesszólóbb tanúja annak, mily kevésbé illetékes „A szombatosok“ történetírója az erdélyi viszonyok megítélésére. Nagy szorgalommal összeszedett munkájában főként Pécsivel foglalkozik. Hőseként magasztalja s Erdély művelődéstörténetében díszhelyet jelöl ki számára. Politikai szereplését és erkölesi magaviseletét is méltatja s egyik fejezet végeredményeként a meggyőződés erejével felkiált: *„Annyi bizonyos, hogy sohasem volt áruló!”*

Nem szólunk most Pécsiről, a kitünő tudósról; de szólunk kell a fenkölt patriárkáról, kit történetírója ép annyira félreért, mint első tanítóját, Bogáthi Fazakas Miklóst. Pécsi Simon is a mi sorainkból kelt ki és nyugodt öntudattal elmondhatjuk róla, ha százszor ügyesebben védelmezné is meg dr. Kohn: soha nálánál Erdély nagyobb árulót nem látott. Elszakadt Bogáthitól, kinek fényes példájától eltérve a babonás hiedelmek sülyesztő posványáig jutott. Cserben hagyta többi tanítóit is, kiknek az olasz és német egyetemekre utasító józan tanácsát megvetve Konsztantinápoly, Észak-Áfrika és Spanyolország, Róma és Nápoly sötét zugait bujta inkább, hogy a kor titkos tudományaiba mélyebb beavatást nyerjen. Árulója lett legnagyobb jóltevőjének, fogadott atyjának, kinek mulatozásaitól alig ért el halálos ágyához s első legfőbb gondja volt, hogy vagyonát elfoglalja, örökül hagyott nevét pedig kegyelet nélkül megtagadja. Árulója és egyik megbuktatója lett urának, Rákóczi Zsigmond fejedelemnek, ha a háromszéki nemesek vallomásának hihetünk. Azu-

tán kisebb árulások után elárulta a protestánsok ügyét, midőn Erdély reá bizott lovas haderejét a fehérhegyi döntő ütközettől kislelkűen visszatartotta s ezzel a cseh nemességet a császár bakóinak kezében hagyta. Lakolván ezért, második bukása után nyomban elárulta őt felnevelte és emberré tette saját hitfelekezetét, számos virágzó iskolát és ekklezsiát elragadozván az ő legrégebb pártfogóitól. Ezután keresztény hitét is fölváltotta az ó-testamentum sötétségével s ebből származott újabb bukása után „kedve ellen megismervén vénségére az igazságot“, kálvinista lesz csakhamar azért, hogy az ifjú korától rettegett, de becsületes szegénységtől mentve maradjon. És most a sir szélén álló agg hányatott életét egy utolsó leghitványabb árulással fejezi be: Erdő-Szent-Györgyöt, az unitárius esperesség székhelyét, ravasz fondorlattal legnagyobb ellenségeinek kezébe játsza, csupán csak azért, hogy a fősvény fejedelemnek és kapzsi orthodox püspökének, kik őt az imént kegyetlenül lesujtották, egy elismerő mosolygását megnyerhesse.

Ime a mulandóságból mulólag kiemelt nagy hős, kinek érdekében dr. Kohn Sámuel a Carlyle dicsőítő szerepét ugyan hiában vállalta. A miért valaki kiváló mértékben hebraista, azért nem szükségkép következik, hogy emberségét is ugyanazzal a mértékkel felmagasztalják. A sokféle uton-módon szerzős mindent családjának szorgosan megőrző Pécsi Simon távol áll attól is, hogy őt bölcsnek mondhassuk. Minden kisebb-nagyobb bukását igen jól megérdemelte. Sőt legjobban a legutolsót, mely első tekintetre a méltatlanság megbotránkozását költi fel az érzékeny lelkekben. Pécsi Simon, a mások hűtlen bizalmasa egész éltében, méltán bukott el végképen a vallásügy sík mezején. Az ő elmaradt orthodoxiáját még esökönösebb orthodoxia győzte le. A győzők hatalmaskodó erőszaka ellen pedig nem tehetett számbavehető kifogást az, ki maga nyíltan tanította a hatalom korlátlan jogát a hit kérdéseiben. Mert jó azt tudnunk, hogy tudós Pécsi Simon uram a Melius középkori felfogásával egy huron pendülve, jó maga is azt tartotta, hogy a vallásos czél szentesíti az eszközöket.

KANYARÓ FERENCZ.

Egyházi beszéd.¹

Néhémiás II. r. 17-ik vers.

Mint az eltikkadt vándor a kietlen pusztaságban, a nap égető hevétől gyötörtetve, sovároghva várja a sejtett forrás-kút feltalálását s midőn reábukkan, lelkét, szívet kimondhatatlan édes öröm, gyönyör járja át és nem tud betelni az üdítő ital édes cseppjeivel: ily gyönyör, ily öröm lelkesít ma minket k. afiai! midőn e díszes új orgonánkat az Ur szent templomában a maga helyén beállítva látjuk, s halljuk annak szívet-lelket nemesítő kedves zengését, melynek édes zenéjével nem tudunk betelni . . .

A mit évek hosszú során át oly nagy lelkifájdalommal nélkülöztünk, a mi után oly lángolón epekedtünk: a nagy Isten segedelmével felépült, rendeltetése helyén áll s már kedves zenéje mellett dicsőítettük is a nagy Istent, a mi szerető édes Atyánkat, kinek egeiből száll alá minden tökéletes ajándék.

Csoda-é, ha egyházunk minden egyes tagját az öröm szent érzése hatja át? Csoda-é, ha ünnepet szentelünk e mai napon a seregek Urának és Istenének, ki — kihozott a szolgaságnak, a veszedelemnek földjéről . . . Csoda-é, ha lelkesült örömmel összesereglettünk, e hamvaiból felépült magyar Sionba, mint egy zászlós tábor, hogy az Ur szent hajlékának ez újabb *díszét*, kedves orgonánkat felszenteljük s átadjuk a közhasználatnak, hogy ne csak minket, hanem utódainkat is, még századok múlva is — lelkesítsen s vallásos szent érzésekkel felemeljen az Isten-ség magaslatáig.

Oh kedves afiai! ha elgondoljuk a rettenetes csapást, mely évekkel ezelőtt egyházunkat érte, s látjuk most, nem csak templomunkat, hanem új orgonánkat is *hamvaiból újra születni*:

¹ Orgona szenteléskor.

nem csoda, hogy annyi keserv és fájdalom után: az öröm édes gyönyöre ringatja szívünket . . .

Haj! mert volt idő, midőn a kétségbeesés árjain siránkozunk a megrémült tanítványokkal: *Uram tarts meg minket, mert elveszünk!*

Mint egykor Diánna fényes temploma Herosztratus gonosz lelkülete következtében, lángok martalékaivá lettek a mi templomunk és minden egyházi épületeink is . . . Harangjaink elolvadoztak, orgonánk megsemmisült, az Ur szolgálói hajlék és kenyér nélkül maradtak! . . . A husvét ünnepe, nem a feltámadás, hanem a halál, a megsemmisülés igéit hirdette nekünk, nem az öröm, hanem a gyász, a keserűség ünnepe volt reánk nézve.

Az 1873-ik év husvétja sötét betűkkel lesz feljegyezve egyházunk történetében, mely még a késő utódokat is könnyekre fogja fakasztani.

Oh a ki látta ez elesüggedt népet ama gyásznapokban a keserűség árjától elboritva, vajjon hitte-é, hogy még derülhet reája egy oly boldog, oly örvendetes nap, mint ez a mai?

De a hol legnagyobb a csapás, ott legközelebb van Isten a maga segedelmével. Eljöttek mi hozzánk is *az ő angyalai* . . . a közel s távolból résztvevő szívvel és nemcsak részt vettek fájdalmainkból, hanem áldozatkészségükkel megsegítettek, hogy legalább az Úr szent hajlékát felépíthessük, hogy újra hallhassuk abban a mi megváltónk biztató szózatát: *mit félték, kicsinykítették!*

És elküldötte az Ur a maga prófétáját, hogy midőn minden lélek elesüggedett — ő esüggedetlenül álljon s a még füstölgő szent romok mellett az urvacsorát osztva, reá mutasson a düledékekre a Néhémiás szavaival: *Ti magatok látjátok, mely nagy nyavalyában vagyunk, mert Jeruzsálem elpusztult és annak kapui tüzzel megemésztettek; jertek építsük meg Jeruzsálem köfalait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak.*

És e buzdító szavakra beteljesedtünk szentlélekkel, szentlelkesséssel, mint az első keresztények, kikről írva van, hogy *szívök és lelkök egy vala*. Mi is egyek lettünk: egy érzés, egy gondolat, egy czél, egy akarat vezetett mindnyájunkat: *hogy felépíthessük* Isten segedelmével mindazokat, melyek a pusztító tűz martalékaivá lettek.

És úgy lőn, a mint akartuk! . . . mert a mely nép igaz hittel összetart a jóban, azt a pokol hatalma se tudja megsemmisíteni! . . . Az ily népnek előbb-utóbb diadalmaskodni kell minden veszélyen! Azért örvendezünk mi ma, azért szentelünk örömmünnepet, mert ez az új orgona is, a mi igaz hitünkről teszen tanubizonyságot.

Hogy örömmünnepünk tanulságos is legyen, vizsgáljuk meg:

1-szor: *Minő körülmények között mondotta Néhémiás próféta a felolvasott ígéket:*

2-szor: *Ez ígék lelkiértelme mit tesz?*

3-szor: *Mikép lesz megszentelve új orgonánk?*

Röviden szölok, figyelmezzetek!

I.

A koronás dalnok Dávid, a hatalmas király, kit ellenségei rettegtek, nagygyá és hatalmassá tette Zsidóországot. De nemcsak arra volt gondja, hogy ellenségein diadalmat vegyen s birodalmában törvényt és jólétet biztosítson, hanem legfőbb törekvése volt, hogy utóda az egy igaz Isten dicsőségéhez méltó templomot építhessen. Jól tudta a böles király: *a templom az a nevelő intézet, mely Isten imádásra, a törvények tiszteletére és embertársaink becsülésére megtanít, melyek nélkül társadalom fenn nem állhat . . .* Ezért egész életének egyik legfőbb törekvése volt, hogy mentől több kincset halmozhasson össze királyi kincstárában, hogy utóda, az óhajtott templomot méltóképpen felépíthesse. És úgy lőn! Salamon, kit méltán nevez bölesnek a nagy világ, ifjúi lelkesedésének egész odaadásával hozzá kezdett a nagy építkezéshez. Jeruzsálem felett a Sion hegyén felépült az egy igaz Isten dicsőségére a fényes templom mesés szépséggel és gazdagsággal. És e naptól fogva — e templom lőn egész Zsidóországnak öröme, büszkesége.

Szent rajongással vitte a legszegényebb is fillérét az Ur oltárára, hogy azt még gazdagabbá tehesse. Azon csüngött egész nemzet szive-lelke egész odaadásával. Ott imádkoztak, ott áldoztak, azt felkeresni volt legnagyobb vágyuk és örömük. Meg is látszott rajtok, mert a mig hivek voltak Istenhez: jólét, fény, hatalom és dicsőség vette körül századokon keresztül; de mihelyt eltávoztak Istentől, az Isten is eltávozott tőlük. Jaj annak a népnek, mely önmagában meghasonlik, mert az elpusztul! . . .

Az *egyenetlenség* így hozott veszedelmet Izraelre is. Eljött az ellenség rettenetes hatalmával, feldulta a várost, hogy kő kövön nem maradt. A nemzet büszkeségét, a fényes templomot, tüzzel megenéztette. Drága kincseit elhordta. Ifjait, öregeit legyilkolta, rabszjra füzte. Síralom és jajkiáltás hangzott fel az egész országban. Az Ur prófétája, Jeremiás; tehetetlenségében a düledékek felett sirt és könnyei lefolyának az ő arczatlatján.

De letelt a rabság ideje. A vész ismét összehozta a nemzetet, egyesek lettek, de a hajdani dicsőségeknek csak romjai valának. Ekkor egy ifjú próféta jelenik meg közöttük — Néhémiás, a lánglelkű szónok, és reámutat a düledékekre és a kétségbeesett népet e szavakkal rázza fel tehetetlenségükből: *Ti magatok látjátok, mely nagy nyavalyában vagyunk, mert Jeruzsálem elpusztult és annak kapui tüzzel megégettetek, jertek építsük meg Jeruzsálem köfalait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak . . .* És a nép e lelkesült szavakra új bizalomra ébred, a csüggedés helyett kitartó munkával hozzá kezd az építkezéshez és azt végrehajtja.

Ki az közületek kedves hiveim, ki az elmondott szavakban saját magunkra rá ne ösmerne? Nem minékünk is legfőbb örömünk, büszkeségünk volt e magyar Sion hegyén, az őseink által épített Istenháza? . . . Nem ide sereglettünk-é valahányszor öröm, vagy fájdalom zajongott kebelünkben? Nem úgy néztük-é mindnyájan a templomot: *mint Istennek házát és a menyország-
nak kapuját?* Nem igyekeztünk-é annak diszét, fényét fentartani? És nem jött-é el mihozzánk is *a gonosz ellenség*, hogy a *mi lelki Jeruzsálemünk kapuit tüzzel megemészsze?* Nem igyekezett-é minket is az Isten templomától megfosztani, hogy *ezáltal a tudatlanság és hitetlenség rabszíjjaira fűzhessen?* Nem volt-é mi közöttünk is rémület, jajkiáltás a vész pillanatában? Nem voltak-é miközöttünk is tehetetlen, elesüggedt, kétségbeesett Jérémiások, kik csak siránkozni tudtak? . . .

De hála az isteni gondviselésnek, ha voltak ilyenek, nem hiányoztak a lánglelkű Néhémiások is, kiket a csapás le nem vert, kishitűekké nem tett, kik Istenbe vetett erős hittel e szent falak düledékeire mutatva, az elesüggedteknek hangosan hirdették: *Ti magatok láthatjátok, mely nagy nyavalyában vagyunk, mert Jeruzsálem elpusztult és annak kapui tüzzel megemész-*

tettek; jertek építsük meg Jeruzsálem kőfalait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak.

És ez ihletett szavak letörölték a keserűség könnyeit, elnémitották a gyermekes siránkozást, elűzték a kishitűséget és felbátorítva, megerősítve, egy szívvel, lélekkel hozzákezdettünk a mi lelki Jeruzsálemünk megépítéséhez és iné, már azt az örömet is megérhettük, hogy ezzel a művészi diszes orgonával, a mi legfőbb büszkeségünket, a jó Isten házát felékesíthettük...

De lássuk már beszédem

II-ik

részében a *felolvasott igének lelkiértelmét is, mely felhangzott mind annyiszor, valahányszor a polgári, társadalmi és vallási téren a vész pusztító tüze dühöngött.*

Ha magyar nemzetünk történelmének vésznapjait olvasom, hányszor hallom a lánglelkű Néhémiások buzdító szavait felhangzani?

Midőn a tatár és mongol esordák vad hordái Magyarországot tejjel-mézzel folyó téreit és hegyeit egy bús temetővé tették; midőn a virágzó falvak és városok bús düledékei füstölögtek s a legyilkolt honfiak ezereinek temetetlen tetemei felett az erdők vadállatai és a ragadozó madarak lakmároztak s az életben maradottak barlang-üregekbe vonulva gyökerekkel kényszerültek táplálni vázzá aszott testüket: a nagy király, IV. Béla, Magyarország második megalapítójának szózata, nem úgy hangzott-é fel a vész idején: „Ti magatok látjátok, mely nagy nyavalyába vagyunk, mert Jeruzsálem elpusztult és annak kapui tüzzel megemésztettek, jertek építsük fel Jeruzsálem falait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak“...

Hát ama rettenetes aratás után, mely Magyarország színét-javát egy nap alatt letarolta s az ifjú királyt is hullámsírba temette s a nemzet gyermekeinek százezreit rabszjira fűzte, hát a *mohácsi* rettenetes vész után a böles Verbőczy törvény alkotása, melyben Magyarország alkotmányának dönthetetlen szikla alapját letette s annak fenmaradását jövő évezredekre biztosította: nem a Néhémiás szózata volt-é a nemzethez?...

Aztán a magyar Makkabeusok, Bethlenek, Bocskaiak, Rákócziak szabadságharczai; a Nagy Pálok, Széchenyiek, Deák és Kossuth lánglelkű szónoklatai: nem a Néhémiás szavait hír-

dették-e? *Ti magatok látjátok mely nagy nyavalyába vagyunk: jertek építsük fel Jeruzsálem falait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak . . .*

Ez igék *lelkiértelme* esendül meg a költők dalaiban:

„Leszsz még ünnep egyszer a világon!“

„Még jönni fog, még jönni kell

Egy jobb kor!“

„Talpra magyar, hiv a haza!“

„Mutasd meg a világnak,

Hogy még erőd szilárd,

Hogy ezredes fokodnak

Uj ezredév nem árt!“

és a többi! . . .

De én mindezekről nem akarok e jelen alkalommal részletesen szólni; elhallgatom, hogy ugyanez igéket hirdették Jézus és az apostolok, midőn ama lelki Jeruzsálemet felépítették; ez igéket hangoztatták Luther, Kálvin és Dávid Ferencz, midőn az elpusztult társadalomnak *új lelket adtak szellemükkel!* hanem szólok arról, a mi minket most közelebbről érdekel, lelki templomunkról, mert midőn az Isten házát megépítettük — arról a templomról sem szabad megfeledkeznünk: *avagy nem tudjátok-é, hogy mi mindnyájan az Istennek templomai vagyunk!* . . .

Igen, keresztény testvéreim! Mi az Isten templomai vagyunk: egyetemesen és személyenként is.

Egyetemesen alkotjuk azt az óriási diszes templomot, *melynek fundamentuma az Ur Jézus Krisztus* s melyet *keresztény anyaszentegyháznak* neveznek. Mi tehát e nagy templomnak egy-egy élőköve vagyunk.

Minő nagy gyalázat lenne reánk nézve, ha mi e szent épületnek díszére nem válnánk, ha mint faragatlan kövek méltatlanul foglalnánk helyet abban!

Templomok, Istennek templomai vagyunk személyenként és külön-külön; de csak úgy, ha megőriztük lényünknek ártatlanságát s azt a Jézus szelleme hatja át.

Minő gyalázat reánk nézve, ha belvilágunk templomát — a bűn tanyájává törpítettük le, ha az indulatok és szenvedélyek tűzei lelki Jeruzsálemünk kapuit elégették . . . a hit erős falait

ledöntötték s annak düledékeiben a hitetlenség, gonoszság és szeretetlenség ütött tanyát örök maradásra . . .

Serkeny fel te a ki aluszol! Kelj fel a halálnak álmából, hozzád szól Néhémiás szózata: Ti magatok látjátok, mely nagy nyavalyában vagyunk, mert Jeruzsálem elpusztult és annak kapui tüzzel megemésztettek, jertek építsük fel Jeruzsálem köfalait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak.

És már

III.

saját belvilágunk és társadalmunk templomának felépítésével lesz felszentelve a mi kedves orgonánk is.

Belvilágunk és társadalmunk temploma akkor lesz igazán felépítve, ha mindkettő hasonló lesz egy művészi építési orgonához.

A társadalmat egyesek alkotják s az egyesek belvilágának templom alkotásával, a társadalom temploma is felépül. Felépül pedig, ha miként ez újon épített orgona díszé templomunknak, mi is igyekszünk egyen-egyen diszei lenni a társadalomnak, melybe az isteni gondviselés helyezett, hogy *községünk*, társadalmunk is disze legyen ama nagy társadalomnak, melynek neve: emberiség.

Új orgonánk többféle változatokból áll. A mi kis társadalmunk is *sokféle sorsu, állapotu* egyénekből van összealkotva; de úgy lesz valódiilag felépítve a mi személyi és társadalmi templomunk, ha miként orgonánk több változatai egy édes összhanggá olvadnak össze, a mi soktagú társadalmunk is *egygyé olvad* minden szépben, jóban és igazban . . .

Szóval: felszentelve lesz örömünk főtárgya, kedves orgonánk, ha magunkat és társadalmunkat az Isten élő templomaivá szenteljük.

Ha minket az egy igaz Isten iránti lángoló szeretet vonz e szent helyre; ha itt a külvilág behatásai nem érdekelnek; ha itt a mennyecikkel való szövetségünket időről-időre igyekszünk megújítani; ha itt kételkedés nélkül láthatjuk, hitünk szemeivel, ama Jákobi lajtorját, mely az eget a földdel összeköti; ha egyek leszünk a hitben, reményben és szeretetben; ha élünk többé nem mi, hanem az Ur Jézus szelleme él bennünk: akkor mi és társadalmunk az Istennek élő templomaivá lettünk és megszentelve vagyunk örömünk főtárgya, kedves új orgonánkkal együtt.

Valahányszor tehát ez orgona kedves hangjait halljátok, mindannyiszor a vallásosság igaz érzése a hit szárnyain emeljen fel az igaz Istenhez, hogy a bánatba merült vigasztalást, az erőtlen új erőt, az üldözött menedéket nyerhessen általa.

Valahányszor látjátok ez új orgona kisebb-nagyobb sípjait, emlékezzetek meg mindannyiszor, hogy ha bár a jó Isten egyiket nagygyá, a másikat kicsinynyé; az egyiket gazdaggá, a másikat szegénynyé alkotta is: *mind az Isten gyermekei vagyunk* s együttesen, életünk különböző változataival összhangzatosan kell a nagy Istent dicsőítenünk!

Valahányszor e művészi díszes orgona szép hangját halljátok, mindannyiszor emlékezzetek meg, hogy kétszeresen imádkozik az, a ki énekkel dicsőíti a seregek Urát és Istenét! . . . és ne legyen senki közöttetek sem férfi, sem nő, a ki a nagy Istent énekszóval is ne dicsőítené! . . .

És valahányszor kebletek templomát a kishitőség, a hitetlenség, a testi szenvedélyek tüzei összehamvasztanák, mindannyiszor új orgonánk szívnemesítő hangjai emlékeztessenek Néhémiás próféta szavaira: *Ti magatok látjátok, mely nagy nyavalyában vagyunk, mert Jeruzsálem elpusztult és annak kapui tüzzel megemésztettek; jertek építsük meg Jeruzsálem köfalait, hogy ne legyünk ezután gyalázatosak.*

Amen.

1885.

RÉDIGER GÉZA.

Lőfi Áron ünnepéye.¹

I.

I m a.

Örök Isten! ki ugyanaz vagy, a ki voltál és ugyanaz léssz örökkön örökké változás nélkül. Teremtői hatalmad és bölcseséged e világ megalkotásában, szereteted és áldott gondviselésed a megtartás folytonosságában nyilvánul. A kutató szellem, melyet te adtál, a magasság és mélység vizsgálásában elmerül. Bármily hosszúra nyuljék is egyes ember élete, a munka, melyet végzett, a természeti jelenségek, melyeket látott, az események és változások, melyek életében előfordultak, azon meggyőződésre juttatták, hogy minden munkássága és annak eredménye vagy megsemmisül, vagy mások váltják fel; de te változatlanul maradsz ugyanaz, a ki voltál, és ugyanaz léssz örökkön örökké.

Gondviselő Isten! Áldott emlékü szülőim házánál vettem elsőbbsen ajkaimra szent és nagy neved gyermeki félelemmel, de igaz bizalommal. — Ifju korom viszontagságos, de emlékeiben sok gyönyörűséggel lefolyt napjai után, válságos időben vettem fel a Krisztus terhét, mely könnyü vala ötven év lefolyása alatt.

Két ember öltön keresztül a közel mult százév utolsó három negyedén engedted meg, hogy lássam a folytonos nagy és csuda eseményeket, melyek szeretett hazánkon, nemzetünkön s szent vallásunkon építve és rombolva áthuzódtak. Hazánk és nemzetünk válságos eseményein könnyeket hullattam, mint Marius Karthago romjain. — Mert láttam a nép jogért és szent szabadságért vérrel öntözött szent földjén jobbajinkat elhullani,

¹ Bőlonben, 1903. jul. 5-én.

láttam Golgotán és kínos rabságban meghalni és szenvedni legjobbainkat, s a hontalanság idegenét venni magukra. És könnyeket hullatok ma is ezekért, s egy boldogabb jövőért, mely késik az éji homályban.

Sirtam Jeremiással e nyomasztó időben megtámadott Sionunk és szent vallásunkért, s lehető megmentésére igaz buzgósággal siettem s szép eredménnyel;¹ s kértelek jó Istenem! hogy szabadíts meg a gonosztól. Meghallgattál. Buzgó és áldozatkész Nehemiásokat támasztottál anyaszentegyházunk süllyedező hajójának megmentésére.

Legyen áldott atyai jóságod érette. A hála és kegyelet legnemesebb érzelmével él emlékemben az a hét év, melyet küküllő-megyei désfalvi egyházközségünkben a legjobb indulatu s buzgó hiveim közt töltöttem. Imámba foglalva ma is, s hozzád escedzem jó Istenem: áld meg őket s tartsd meg hazánnak, és szent vallásunknak. Jó emléköket síromba viszem.

E hét évi szolgálatom után jöttem e virágzó és népes egyházközségbe ez evangéliumi utasítással: „*Vigyázz magadra és a nyádra, melyben a szent lélek őrállóvá tett*“ Csel. 20., 28. Negyvenhárom éve, hogy szem előtt tartva az utasítást, elmondhatom jó Istenem kegyelméből: hogy azok közül, a kiket nekem adtál, egyet sem vesztettem el. Anyagi és szellemi jóllétét virágzóvá igyekeztem tenni. A kor kívánalmának megfelelő elemi népiskolát, a te neved imadására, a hívek lelki épülésére díszes templomot állítottunk, melyben naponként imádkozunk: Atyánk, jőjjön el a te országod. A mi nekik fájt, nekem is fájt. Sirtam a sírókkal, örvendeztem az örvendezőkkel. Alkalmas és alkalmatlan időben, személyválogatás nélkül hirdettem a te szent ígédet. Hálákat adok ezért is jó Atyám! A zsarnoki önkény közbejátszása folytán kissé későn alkotottam családi életet. Áldásod volt azon is. Csak fájdalom, a hű élettársat és gondos jó anyát korán szőlítottad el. Hét élő gyermekem nevedet fel a te félelmedben, a haza- és emberszeretetben. Gondviselésed legyen velek. Édes jó Istenem! Résztelttél abban a kiváló, rám nézve kedves szerencsében, hogy szeretve tisztelt főpásztorunk ötven éves lelkészi szolgálatom ünnepejét jelenlétével tette igazán ünnepélyessé. Áld meg hosszú élettel, tartós jó egész-

¹ Emlékezés 1856-ra.

séggel, a magyarországi unitáriusok, hazánk és kedves családjának boldogítására.

Gondviselő Isten! Dicsérek és felmagasztallak azért, hogy mind ez ideig megtartottál ép testi- és lelki-erőben, és hogy az én lehető ellenségeimnek nem engedted meg, hogy nyavalyámon vigadjanak.

Legyen kedves az áldozat, melyet most néked bemutatok!

Tarts meg engemet ebben a hitben: hogy te egyedül vagy olyan Isten, a kihez hasonló nincsen. A ki ugyanaz vagy a ki voltál, és ugyanaz lélsz, örökkön örökké változhatlan. Gondviselésedben voltam, vagyok és leszek örökké, ez hitem. Amen.

LŐFI ÁRON.

II.

Egyházi beszéd.

Alapige: II. Timoth. 2, 3. 5.

A munkának terhét hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze. Hogy ha tusakodik is valaki, nem koronáztatik meg különben, hanem ha igazán tusakodik.

Elhangzott és ég felé szállt az ihletett lélek magasztos imája, hálát adva a Mindenhatónak egy életpálya hosszú folyamán tanúsított kegyelemért. Az ima ég felé szállt, de az általa keltett ihletődöttség érzelmei hatalmukban tartják szívünket, lelkünket s mintegy láthatólag tükröződnek vissza az arcokon. A gyermek és az ifju, bár nem tudja magának kellőleg megmagyarázni, valami szokatlan melegséget érez szívében, látván és hallván az ősz lelkipásztort összekulesolt kezekkel, könnyekben tündöklő szemekkel, meghatottságtól fátyolozott hangon imádkozni, — mert bár sokszor hallotta már e szent helyen buzgó imáját, érzi, hogy a jelenlegi ünnepélyesebb, magasztosabb, a szív legmélyebb bensőségéből származó. A meglelt korban levő reménykedő szívvel, megalázkodva hajlik meg az Örökkévaló színe előtt, felmerülvén lelkében ez aggodó kérdés: én Uram és én Istenem nyujtasz-e nekem is annyi kegyelmet, hogy elvégezhessem a munkát, melyet reám bízál?! A tiszteletreméltó öregek pedig, mély hálaérzettel telten, reszkető ajkaikkal, mintegy suttogva rebegik: Istenem, Istenem mily nagy a te jóságod!

Igen is, ünneplő gyülekezet! a meghatottság és egy fensőbb lelki öröm hatása alatt vagyunk mindnyájan, mert hiszen *ma jubileumi ünnepséget szentelünk*. És egy fél század hosszú folyama alatt buzgóságban és hűségben, lelkiismeretes és becsületes munkában töltött életidő elgondolása azon pályán, melynél sem szebb és gyönyörösebb, de sem nehezebb és terhesebb nincsen — ugyan kinek nem ihletné meg és kinek nem hozná rezgésbe keble nemes érzelmeinek hurjait?!

És másfelől nemde valami fensőbb lelki örömet is ére-zünk, hogy ünneplésünk tárgyának, annak a tiszteletreméltó egyszerű unitárius esperes-lelkésznek, a ki ha más hivatali pályán működik, annyi szolgálat után talán kényelemben élvezhetné a hiven teljesített munka után megérdemelt pihenést, ámde lelkészi pályáján ötven évi szolgálata után is, csak a *munka terhének hordozása jutott osztályrészéül*, mondom, valami magas-szoros lelki örömet ére-zünk, hogy látva őt, Isten kegyelméből ép testtel, lélekkel, lankadást nem ismerő buzgósággal hordozni a munkának terhét most is, elhozhattuk neki e napon a szeretet és tisztelet, a hála és elismerés virágaiból font koszorút, bizonyosságul a nagy apostol szavai igazságának: „*hogyha tusakodik is valaki, nem koronáztatik meg különben, hanem ha igazán tusakodik.*“

Nekem jutott az ünnepi beszéd tartásának megtisztelő szerencséje. Ugy szeretném birni e pillanatban a lélek üde, szép virágaival és birni az ékesen szólás hatalmas erejével, hogy a lélek szép virágait koszoruba fűzve, az ékesszólás erejével még szebbé téve, méltó szószólója lehessen az ünnepélyes alkalomnak. Erőim fogyatékoságát azonban érzem, s lelkemnek, ha talán egykor lehettek is virágai, sorosapás, mint fagyasztó dér, letarló s így ha virágokat adni nem is tudok, adom azt a mivel bírok: lelkemnek egyszerű szavakban kifejezett igaz érzelmeit és gondolatait.

A munkának terhét hordozzad — mondja felolvasott alap-igénk. A szentkönyv lapjait forgatva, mindig édes érzettel tölt el annak az allegorikus szép leírásnak olvasása, a mely szerint a teremtő hatalom a khaost rendezé s a szeretet lelkét hintvén arra, e világot szépnek és gyönyörűségnek megalkotá. A paradicsomi boldogságba helyezett első páremler törvénye is a szeretet leve, melynek ellenállhatatlan erejét érezve, még a vad-

állatok is kedveskedő hizelkedéssel simultak hozzá. Midőn azonban a ma már sokszor csaknem kiismerhetetlenné vált, de akkor még tiszta ártatlanságban dobogó szivben felébred az első vágy, az első kívánság, a szeretet szent törvénye sérelmet szenved, a sérelem elégtételt kívánt s elhangzott az átoknak nevezett ítélet: *ezentul a munkának terhét hordozzad*. Az örökszeretet ajkairól azonban az átok is áldásként hangzott, mely az elvesztett boldogság helyett egy újabb és magasztosabb boldogságot adott.

A jelképes leírás mily szépen fejezi ki azt az igazságot, hogy Isten az embert boldogságra teremtette ugyan, de annak megkeresését ő reá bizta s megnyerhetésének eszközéül adta a munkát.

Az ember hordozva a munkának terhét, megtalálta rendeltetése leghelyesebb útját: a *haladás útját*, mely örök czélja elérésére, a tökéletességre biztosan vezeti. Bámulatra méltó ügyességgel használta fel tehetségeit s ha a haladás útján teljesített munkáját összeredményében nézzük, az ember nagyságának diesősége tűnik fel előttünk.

Munkája terhének hordozásában, küzdelmei viharában, emelkedése vagy olykori hanyatlása szakában, mint segítője és támogatója, mint vigasztalója és bátorítója, mint egy vezérként tündöklő fénysugár, ott volt mellette mindig a *vallás*, jelezvén a helyes irányt, melyet ingadozás nélkül követhet.

Hogyan, a vallás?! kérldhetik némelyek tagadólag, mások kicsinylőleg vagy kétkedőleg szólván. Hát nem éppen a vallás volt az, mely az emberiséget előhaladásának útjában oly sokszor gátlólag akadályozá; melynek nevéhez annyi elszomorító esemény emléke fűződik; mely kezdettől fogva izgalomban tartva a kedélyeket, igen gyakran a társadalmi rend s a nyugodt békés fejlődés felbomlására vezetett?!

Oh! nem, mert az a sok és áldatlan küzdelem, a mely a vallás nevében történt és sok tekintetben történik még ma is, csak a vallásnak külső formái miatt volt és van; de a vallás a legtisztább eszményi felfogásban értelmezve azt, az emberiségnek feltétlen létezésükélete volt mindig s Istennek a munka mellett legszentebb és legboldogítóbb áldása. Egy örök fölénynek, örökkévaló szellemnek létele s gondviselésébe helyezett hit és bizalom, az ember nyugalmanak s ebből származó boldogsá-

gának alapfeltétele, a haladás útján való emelkedésében lelkesítő ereje.

És éppen ez értelemben merem állítani, hogy a különböző munkakörök között, melyet az emberek egyéni tehetségeik és hajlamaik szerint elfoglálnak, a legszentebb és legmagasztosabb munkakörök egyike az, a melynek betöltését a vallás szolgálja, a papság vállalta magára.

Erről a munka-köréről szól felolvasott alapigénkben a nagy apostol is, mondván „*a munkának terhet hozdozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze*“.

A mikor a nagy apostol e szavakat hangoztatá, akkor a vallás szolgálójának a szó teljes értelmében vitézkedni kellett a Jézus evangéliuma hirdetése és terjesztése érdekében. Nehéz harc, élet-halálra elkészült küzdelem volt az, a mire elszánták magukat. Bizonyosság, hogy maga Pál is a sok méltatlanság mellett többször szenved fogságot, megvesszőztatást s végül sötét börtönben végezi életét. S tudjuk, hogy az apostolok az egy János kivételével mindnyájan vértanui halált szenvedtek.

Mennyivel más, nyugodtabb és békésebb ma már a vallás szolgálójának helyzete. Elmultak rég azok a sötét századok, melyek a hit és lelkiismeret szabadságot békóba zárni, szószólóit elnémítani akarták, s a mai kor már szégyenfoltnak tekinti azt a sötét börtönüregtet, a melyben a szabad gondolkozás nagy apostola, martír püspökünk végezte életét.

Hitéért, vallásáért ma már a mivelt világban nem üldöznek senkit, s az emberiség mindinkább meggyőződik: hogy „*a hit Isten ajándéka*“. S ha talán számosan vannak még ma is az unitarizmus iránt elfogultak, nekem úgy tetszik, hogy elfogultságukból származó itéletüket, nem mint a sötét századokban a megvetés, hanem talán a kicsiny lelkű féltékenykedés szava adja ajkaikra, elvitázhatlan tény lévén, hogy az unitarizmus a vallási téren a szabad gondolkozás és felvilágosodás zászlóját hordozza.

Igen, mert vallásunk lényege a haladás szellemét hordozza magán s igazságait a tudomány vívmányai nem hogy gyengítének, sőt mindinkább erősítik. A tudománytól s vívmányaitól éppen azért nem hogy félménk, hanem testvérként segítő társat látunk benne, a melynek munkája eredményeit epedő vágygyal várjuk s elismeréssel fogadjuk, meglévén győződve, s tények

által lévén igazolva a nagy philosoph-theologus mondásának igazsága: „*a mit ma még nem is sejtünk, holnap talán már mint igazságot kell elfogadnunk*“ (Renan).

Ily vallásnak szolgálatában állani, papjának lenni, mily felemelő érzet! E munkakörben hordozni a munkának terhét; hirdetni az evangelium magasztos igazságaít, hirdetni a lelkesedés és meggyőződés amaz erejével, hogy a korunkban veszélyes áramként mindinkább terjedő hitetlenség és közönyösség között is, ápolva, fejlesztve legyen a vallásosság s az ezzel párosult hazaszeretet, az erény, erkölcs, igazságszeretet — oh, mi szép és gyönyörűsége, de nem könnyű feladat!

Nagy készültséget, mélységes kötelességteljesítés érzetet, erős elhatározást, sőt gyakran teljes önmegtágadást kíván. Igen, mert vallásunk szolgájának az evangeliumot nemesak szavakban hirdetnie, hanem életével is élnie kell. Neki nem elég hiveinek csak azt mondani: *ezt higgyed, cselekedjed s a szerint élj* — mert ezt parancsolja az evangelium — ő benső érvekből kell szóljon: *testvéreim! együtt kell hordozzuk az élet terhetet, jöjjetek, segítsük, támogassuk, erősítsük egymást az evangelium igazságival a szeretet és bizalom alapján!* Neki az élet minden viszonya és változása között együtt kell érezni a boldogokkal és szenvedőkkel, *örülni az örülőkkel, és sirni a sirókkal* — még akkor is, ha talán az étküzdelmek között ő maga is roskadoz, s ha talán a sorsesapások alatt önszíve is vigasztalás után ohajtóz. Neki lankadni, csüggedni ekkor sem szabad, hanem éreznie kell szüntelen keble mélyén a nagy apostol szózatát: *„A munkának terhét hordozzad, mint a Jézus Krisztus jó vitéze, mert hogyha tusakodik is valaki, nem koronáztatik meg különben, hanem ha igazán tusakodik*“.

Ebben a munkakörben hordozta a munkának terhét a jubiláns is egyfélszázadon keresztül. Azt hiszem, nem lépem túl feladatom körét, ha ez alkalommal egy rövid visszapillantást teszek szép életére.

Itt született a kies fekvésű Háromszékvármegye Laborfalva községében, az 1825-ik évben. Tanulását szülőfalujában kezdve, a sz.-kereszturi gimnáziumban folytatva, bevégzi kolozsvári főiskolánkban 1846-ban. Az egyházi főhatóság még ez évben kinevezi a sz.-kereszturi gimnáziumhoz „köztanítónak“. Két évig munkálkodva ott a vallásossággal párosult tudományak

az ifju szivekbe való beplántálásában, ott éri a hazánk és nemzetünk életében annyi diésőséges és annyi szomorú eseménynyel teljes 1848-iki időszak. Neki is, mint minden igaz érzésű magyar unitárius ifjunak keblében, két ideal honolt: *hazájának és vallásának lángoló szeretete*. S a mikor elhangzott a vészkiáltás: „*veszélyben a haza*“, letette a békés munka eszközét, s szent lelkesedéstől vezérelve szólalt meg keblének nemes érzete: *életem és vérem éretted áldozom, imádott szent hazám s te érted szent magyar szabadság! Kardot ragad s hordozza a munkának terhét, mint a magyar haza jó vitéze*.

A híres Kossuth-huszárok egyikeként küzd az önvédelmi harcban vitézül, bátran, a minék bizonyossága, hogy hadnagyi rangfokozatot nyert. Fájdalom, a mint tudjuk, hasztalan volt a szent lelkesedés, az elszánt küzdelem — a harc egyenlőtlen vala és a hős honvédek kezéből ki kellett hulljon a szent fegyver s a magyar szabadság sirba temettetett. A hős honvédekre, köztük ünnepeltünkre elkövetkezett a legszomorubb idő: idegen országba vitték idegen katonának, hol a hontalanság keserü kenyerét, még keserübbé tette a megaláztatás. Ezt a keserü kenyeret ette 1852-ig Olaszthonban, a mikor hazabocsátják s ő haza jött, hogy „ne lelje honját a hazában“. Az egyházi főhatóság ekkor kinevezi a tordai főgimnáziumhoz főnök-köztanítónak s tanítja ujólag az ártatlan ifjakat: tudományra, vallásosságra, hazaszeretetre, melyekre ő élőpéldát adott. Azonban már a következő 1853-ik évben dézsfalvi lelkésszé lett kinevezve s vállára palástot, kezébe bibliát véve, az időtől fogva szakadatlanul: *hordozza a munkának terhét, mint Jézus Krisztus jó vitéze*. A dézsfalvi lelkészi állást 1860-ban elhagyja, mivel e nagyhirü, virágzó egyházközség, anyaszentegyházunk drága kincse, a bölöni egyházközség választotta el lelkészének. 1860. május 17-én foglalta el e lelkészi állomást s 43 év óta osztozik örömben és fájdalomban hiveivel, kikkal a kölesönös bizalom és szeretet kapcsán egy nagy családot alkot. Itt alkotta meg szükebb körü családját is, nőül vevén 1861-ben néhai Kiss Mihály árkosi esperes-lelkész leányát, Laurát, mely házasságából 4 derék fiu, 3 leány és számos unoka osztozik szivének szeretetében.

Áldásos működésének eredményeit felsorolni tullépné feladatom körét. Minden szónál hangosabban hirdeti már csak e

szent hajlék is. De hirdeti az az elismerés, mely működése folyamán kísérte s az „*igazán tusakodót*“ többször megkoronázta. A küküllői egyházkör, mint dézsfalvi lelkészt 1859-ben esperesi segédnek; az egyházi főtanács szintén 1859-ben tagjának; a háromszéki egyházkör 1880-ban lelkesedéssel választja esperesének elismerésül. S jelenben a hálás egyházkör és egyházközség örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy 50 évi szolgálatának betöltését ünnepélyessé, emlékeztetéssé tegye. Lelki örömmel szemléljük az itt megjelent tisztelők nagy számát. Anyaszentegyházunkat a szeretve tisztelt főpásztor személyében; a testvér egyházköröket küldötteikben képviselten.

Én hiszem, hogy e szivből jött ünnepeltetés az öröm tény-sugarát hinti a jubiláns szivébe. De ötven évi szolgálatának legszentebb jutalmául mégis azt a tiszta öntudatot, azt a nyugodt önérzetet tartom, a melylyel most egy éve ez egyházkörben elfoglalt lelkészi állásomba való beigtató beszédében, a meggyőződés hangján nyilvánítja: „*én az én Istenemet szivemben hordozom,*“ s a melylyel most is hangoztathatja: *én kötelességemet mindig lelkiismeretesen teljesítettem.*“ Igen — igen, ez a legszentebb jutalom, a legdicőbb korona!

Én a legmélyebb tisztelettel hajlok meg az ünnepelt előtt. Leteszem a szeretet és tisztelet, a hála, elismerés koszoruját, s kérem a mindenhatót, hogy áldja és szentelje meg őt továbbra is kegyelmével. S e kegyelemmel megáldottan, hordozd tovább a munkának terhét egyházunknak érdemekben megőszült bajnoka, te ifju lelkü agg! Hirdesd tovább felszentelt lelkednek minden erejével az igazságnak magasztos ígéit, hogy miként te, Istent ki-ki önszivében is hordja s lassanként megsemmisítse az emberiség a hamis bálványokat! Ámen.

VÉGH MIHÁLY.

Hálaadó ima.*

Örökkévaló Isten! életünknek kegyelmes adója, sorsunk és állapotunk bölcs vezére, mennyei atyánk a Jézus által! imáadásra és magasztalásodra jöttünk fel e szent házba, hogy téged lélekben és igazságban imádjunk, mert *tőled száll alá minden jó adomány és tökéletes ajándék.* Lelkünk szent érzelmei hozzád emelkednek, midőn szívünk oltárán neked áldozunk s ajkainkon a buzgóság imája szól, midőn leborulva téged igaz lélekkel imádunk. Oh mert te vagy a szeretet és jóság kiapadhatatlan forrása, te vagy az időknék gondviselő Istene! Téged magasztal a nagy mindenség. Neked zeng hálát a menny és föld minden lakója, neked áldoznak a teremtmények megszámlálhatatlan seregei, neked áldozunk mi is hálaadásnak áldozatával, mert *énklésnek és szabadulásnak szava van a mi sátorainkban* és ezt mondjuk: *az Urnak jobb keze hatalmasan cselekedett, az Urnak jobb keze felmagasztaltatott.*

Szent Isten, édes Atyánk! örömet szerzél nekünk e szent napon; mivel fizessünk jószágodért!? A hálaadás poharát vesszük a mi kezünkbe és ezt mondjuk a koronás költővel: *áldjad én lelkem az Urat s el ne felejtkezz semmi jótéteményeiről!* Oh szent Isten, életünknek ura, sorsunknak bölcs vezére! a hálás emlékezet e magasztos ünnepén, az öröm és hála forró érzelmeivel emelkedik fel lelkem te hozzád és megemlékezem a te végtelen kegyelmedről és gondviselésedről, melylyel negyvenegy évi papi- és negyven évi házaseséletem során és változásain át étellel és egészséggel megajándékoztál.

Oh mert Sámuel szerint: Csak egy lépés a köze az életnek és halálnak; de ezt is csak kegyelmed tartja meg. A ki előtt az örömnék számos forrásai nyílnak fel, a ki felett a bol-

* Elmondattott Deésfalván negyvenegyedik évi papi és negyvenedik évi házassági évforduló ünnepén 1903. június, hó 22-én.

dogság napja tartósan ragyog, — a ki jó erővel, állandó egészséggel, békével, jó szerencsével, előmenetellel és világi jókkal van megáldva, ez is oh Isten a te szeretetednek adománya.

Áldlak téged atyám, hogy nekem is ez áldásaidból részt adtál, életemet, napjaimat ez ideig nyulni engedted. S ha életem folyamában ottan-ottan a búbánat ürömpoharát kostoltattad is velem, — de nem tagadtad meg tőlem az öröm édes poharát is, engedted jó napokat is érnem, *s az én vénségemig és megöszülésemig nem hagytál el engem.* Ugy, hogy ha a közel múlt nagy veszteségnek fájdalma, ónsulylyal nem nehezédnek lelkemre, e napot életem legszebb napjai közé számíthatnám.¹

Áldlak atyám téged azért, hogy engemet szolgálóvá választottál, s a hitnek és mennyei tudományod kincseinek sáfárlásával megbíztál. Felvettél engemet, hogy oltárod körül szent szolgálattal forgolódjam, s kegyelmet nyújtottál, hogy negyvenegy évек lefolyása alatt járhaszak szent színed előtt. Ezért ha az Ilyés próféta lelkével és erejével nem bírtam is, de gyenge erőm szerint törekedtem az ígét mind alkalmas, mind alkalmatlan időben úgy prédikálni, hogy a nép engedelmes és jócselekedetekre igyekező legyen.

Áldlak atyám téged azért is, hogy ez ünnepélyes órában is a te templomodban szent színed előtt állhatok s te hozzád emelt fohászom által királyi széked zsámolyánál áldozatot mutat-hatok be neked, és sáfárságomról számolva, lelkiismeretem teljes nyugalomával mondhatom el Jézussal: *Atyám én dicsőítettelek téged, elvégeztem a munkát, melyet rám bíztál.* E velem közlött nagy kegyelmed hálás emlékére, s szívem emez örömeinek kifejezésére szentelem ünnepül e napot, e résztvevő szent gyülekezettel egyetemben, lelkemben és ajkaimon zengedezvén a mennyei éneket: *a királyi székben ülőnek és a báránynak áldás és tisztesség, dicsőség és hatalom örökkön örökké.*

Érzem, hogy földi pályám határkövénel állok és szent szolgálatom végperceit élem. Éltem fájának zöld levelei már sárgulnak, hulladoznak, virágai hervadoznak s csak romlandó, száraz ágai állnak fenn, melyeket a végváltozás szelének leggyengébb lebbenése is porba dönt. Igértél-e még napokat nekem, nem tudom, de a legjobb reménység is csak kevéssel biztathat

¹ Juliska férj. Gvidó Béláné leányunk elhalt 1903. május hó 26-án.

és ha e keveset megnyerném is, *azok immár meg vannak szám-
lálva*, és csak azt mondhatom Izsákkal: *íme megvénhedtem és
nem tudom az én halálomnak napját*. De akármilyen legyen szent
tetszésed, azon édes atyai gondviselésedre bízom megamat,
melylyel eddig is örködtél felettem.

Azért is nem kérem: *Jelentsd meg Uram nekem az én
végemet, az én napjaimnak mértéke mennyi legyen*; mert ennek
tudása talán felzavarná lelkem esendességét; hanem csak azt
kérem: Tarts meg engem végórámig a te jó kedvedben s a
nehéz percekben se hadj el engemet, hogy örvendzhessek
mindvégig te benned és dicséretet mondhassak nevednek.

De egyszersmind esedezem te néked, mennyei atyám, az
én atyámfiáiért, az én munkatársaimért is, kiket szent szolgál-
latodra hívtál. Adjad áldásodat azokra is, nyujtsad hosszú időre
napjaikat, kitartó erővel és egészséggel szeressed őket, hogy
egyen-egyen a te szőlődnek lankadatlan buzgalmu munkásai
s evangeliumodnak hív sáfárai lehessenek, s a te földi és
mennyei országodnak mentől több lelket megnyerhessenek.

Áld meg Isten, szeretet atyja e szent hajlék imádkozó
gyülekezetét a minden időben hozzád vágyó szent bizalommal,
s tanítsd meg arra, hogy *a kik biznak az Ur Istenben nagy hiede-
lemmel, azok nem vesznek el semminemű veszedelemben*. Adj e
szent hajlék tornácziban boldog lakást a te hozzád vágyóknak
s adj békeséget a téged igazán tisztelő családoknak. Áld meg
e községet és ennek népeit vallás és nemzetiség különbség nél-
kül, áld meg házaikban és mezeiken, nyugalmukban és munká-
ikban. Áld meg a szülőket gyermekeikben s a gyermekeket
szülőikben. Légy gyámola az árváknak és özvegyeknek, vigasz-
talója a keseredett szívűeknek.

Áld meg oh áldások Istene! legjobb szeretetteddel hálada-
tos jó gyermekeimet, kik most hálaiünnepet szentelnek megtar-
tásodért.

Áld meg hazánkat, nemzetünket, királyunkat, anyaszent-
egyházunkat és vallásunkat. Áld meg végre a mi kedves ven-
dégeinket is, kik közel- és távolról jöttek mihozzánk. Tanítsd
meg oh gondviselő Isten minden gyermekedet élni és remélni
ama szent hitben, hogy: *Te voltál és te vagy erős Isten és te
megmaradsz minden időben!* Az ur Jézus nevében kérünk, hall-
gass meg minket. Ámen.

HADHÁZY JÓZSEF.

Egyháztörténelmi adatok.

CLII.

A papmarasztás eltörlése.

A XVIII-dik százban is volt eset rá, hogy a világi hatóság áldásosan szólott bele a hiányos vagy félszeg egyházi rendelkezésekbe. Dávid Ferencz idejéből maradt az a túlságos demokratikus szokás, hogy év végén a papot, mestert elbocsátották az ekkléziából, vagy újra megválasztották a következő évre. Képzelné lehet, mily igazságtalan üldözés támadt néha ebből a szabadelvűnek látszó, de voltaképp igaztalan intézkedésből. Egyik-másik nemes úr valóságos zsarnoka volt az elbocsátástól rettegő belső embereknek. Uzoni Fosztó István leírta az ő idejében történt orvoslását az elfajult állapotoknak. „*Constitutiones Synodales et Consistoriales*“ című gyűjteményes munkája 35–36. lapjáról közöljük az ide vonatkozó részleteket.

De Auditoribus et eorum ad Ministros Relatione.

Szomorú sorsa vala a nem régi időkben az Isten szolgáinak az magok hallgatóira nézve, a kiknek ostoba, tudatlan hatalma alatt nyög vala a belső rend, midőn nevezetesen a marasztalásokban minden mocskot elkövetvén papján, mesterén, hányva-veti vala többire rendes ok és a maga paraszt conceptussa szerint az hallgató; az honnan származott ama paraszt példabeszéd: *A paraszt embernek hatalma van a papján s bocskora lyukán.* (Mert annyi lyukat és oda csinál, az hová néki tetszik.)

Lett e keserves sorsnak enyhülése ilyen alkalommal: Felállván Háromszéken a Limitanea Militia, midőn tudtára lett a királyi Felségnek, mennyi vacansok, Papok, Mesterek volnának Háromszéken, hová ugyan sietnek vala régen a ministerek, mint valami paradicsomban, hogy ott mint az herék némelyek, a magok jószágokban a privilegiummal,¹ majd minden munka és belső szolgálat nélkül élhetnének.

¹ Adómentesség.

E mozdította arra a Felséges Királyt, hogy Anno 1778. parancsolat jőne mind a Lutheranus, mind a Reformatus, mind az Unitárius Superintendenseknek arról, hogy adnák opiniojukat, miképpen lehetne az Vacánsok szaporodásának elejét venni?

E parancsolatra való feleletének az Reformatus Superintendensnek punctumai ezek voltak:

1. Egy is új, se pap, se mester, addig ne légyen, se a Dioecesisben lévő Seniorok ne engedjenek lenni, míg a vacansok közül azok, kik szolgálatot tehetnek, régi belső állapotjukban vissza nem tétetnek.

2. Keményen megparancsoltassék a falusi lakosoknak, hallgatóknak, hogy papjokat, mestereket minden kicsiny, haszontalan dologért el ne küldjék, és mást azon belső emberek közül fel ne végyenek mindaddig, míg a betegség és vénség nékiék engedi szolgálni, hanemha valami nagy gonoszságot, czégeries bünt cselekednének.

3. A belső személyek, a mely Dioecesisben egyszer belső emberré lesznek, a magok laktok földére (t. i. Háromszékre, mert a volt az indító ok) különben ne mehessenek, hanem mikor vagy az ott való papok defectussán, vagy az ott lévő vacansoknak felvétettetése után, azon helyre papoknak vagy mestereknek hivatnak és bocsáttatnak.

A Lutheranusok Superintendense pedig ezt felelte: 1-mo. Az Augustana Confession lévő hallgatóknak nincs szabadságokban, magok belső embereket elküldeni, hanem a mi difficultás papok és mesterek közt léjend, a Consistorium igazítja és ha különben nem lehet, egy belső embernek más helyben való tételével szokott lenni. 2-do. Mivel a tanító mesterek hivatala csaknem mindenütt változandó, úgy, hogy egy helyből másban tételnek, e felől a szász nátio még 1617 eszt. 17. X-bris szebeni gyűlésében végezte vala, hogy a vacans mesterek 2 esztendő alatt az ecclesiai immunitásban megmaradjanak, ha pedig 2 esztendő alatt viszont mesterekké nem lehetnének, osztán ne is lehessenek, hanem adó alá menjenek.

Ezekre lett a Királyi kegyelemnek ilyen Rescriptuma: Hogy az Reformatus Superintendenstől felküldött 3 punctumok ezután observáltatnának és az a mód, melyet a szász nátio a belső személyek iránt követett és tartott, ezután a Reformatusoktól és Unitáriusoktól is megtartatnának. Már ma nem maraszt az hallgató, nem lehet vacantiában maradni, hanemha czégeries bünért örökösön; az hallgatók és ministerek között való differentiák per transpositionem¹ orvosoltatnak.

¹ Áthelyezéssel.

GONDOLATOK.

Felső-Zsuk, 1903. április hó.

A pénz.

Mi is az a pénz? melyre oly nagy a szükség minden anyagi és szellemi vállalkozásainknál?

Megkísérlem nagyjából esetelni.

Sokan, midőn egykedvűen elhaladnak mellette, nem is képzelik, mily nagy dolog az.

A pénz a mindent mozgató erő, mely előtt nincsen lehetetlen. Ő a világi dolgok főintézője, kinek joga van mindenbe beleszólni. Hatalmas, hatalmát növeli a titokzatosság, mely koronkint övedzi, mert gyakran nem tudjuk, hol keressük. Csak a nyomásról, melyet reánk gyakorol, érezzük, hogy az ő, más nem lehet. Most teljes pompát fejt ki az emberek bámulatára, majd szerényen meghuzódik egy kávéház asztala mellett, mint egy egyszerű nyárspolgár. De azért mindig tudja: hol van az emberek gyöngéje, miben áll saját ereje és mit kell tennie. E célznak megy feltartóztatlanúl. Nem ösmer akadályt. Leveri, félretolja azt irgalom nélkül, ha útjában áll. Csábszavára a kőszívű emberek is megindulnak és igéző tekintete előtt meghajlik úr és szegény. Parancsait, mint egy despota osztogatja. Jaj annak, ki ellenszegül. Midőn prédára indul, hatalmas karjával belekapaszkodik mindenikünk életviszonyaiba, ellenállhatatlan erővel magával ragad, hol felemel, hol lesujt, a milyen az egyén és a környező viszonyok. Míg másfelől genialis emberek még pelyhes terveit — keblén melengetve — szárnyra segíti, hogy azok megvalósulhassanak: ez által lehet egy emberöltőt visz előre a civilizatio magaslatai körébe, kórházakat épít a szegények számára és megnyitja a börtön kapuit azoknak, kik benne bíztak és csalódtak. Így lesz az emberiség jóltevője s megfosztója egyaránt. Ez igaz képe a pénz hatalmának.

Azért becsüljük is meg társadalmi tényezőinknek ezen nagy hatalmát, mint feladataink teljesítésénél nélkülözhetlent. De nem a

pénzt, melyet Judás Iskáriotesnak árulásdíjban fizettek, nem azon pénzt, melyet önző ezélok kielégítésénél pazarolnak el, mely élvágyaink fokozója gyanánt rajtunk erőt vesz, hanem azon pénzt, mely a szegények, nyomorultak baján segít és minket a szerencsétlenek és elhagyottak istápjává avat fel.

*

Midőn látjuk a természet rendjének megnyilatkozását a nagy mindenségben, a havasok, a lombkoszoruzta bérezek minden lakóján, minden élő és holt szervén, minden jelenségén; midőn észleljük, hogy a havasok oldalait borító sudar fenyő-állagok, azok alján az egyes hatalmas tölgy, a bérezek gerinczét uraló bükk gyertyán és szílerdőségek, mint a völgyben a fűz- és éger-csoportok, úgy az ezek tövében legelő baromesordák és juhnyájak, valamiat a gazdátlan szabadjában kóborló vad, az afrikai és ázsiai nádasok réme, az oroszlán, mint a mi legkissebb ártatlan bogarunk, az embereket tápláló gabonaföldek épügy, mint a halmokat és völgyet befutó virágszónyeg és zöldpázsit, a nap- és csillagrendszer, a tenger, a vizek és a föld mélységes és titokzatos birodalmai, valamint az összes, a nagy világűrben előforduló természeti tünemények, egyszerűen minden bizonyos meghatározott ezélt szolgál, melyet egy magasabban álló felsőbb lény, láthatatlan szellem gondos keze vezet és igazgat olykép, hogy minden élő szervezet megtalálja a fennmaradásához szükségeset, midőn ezeket látjuk: magunkba szállva, csodálattal hajlunk meg kicsinységünk érzetében, e bámulatos összhang és rend felett, hol minden szerv kimaradhatlan pontossággal teljesíti feladatát az Isten nagysága, bölcsesége előtt, ki mindezeket teremtette és fenntartja és kinek akarata nélkül a legparányibb atom sem kezdheti meg működését.

Midőn a természet nagyszerűségét és szépségét csodáljuk, mindannyiszor hívő lelkünket szent áhitat fogja el és gondolatunkban leborulva előtted, oh nagy Isten! imádkozunk.

BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN.

KÜLÖNFÉLÉK.

Nyilvános köszönet. Fogadják a nyilvánosság terén is a legszívesebb méltányoló elismeréssel összekötött hálámat, mindazok a nagyérdemű tisztelőim, kik lelkészi szolgálatom ötven éves fordulója alkalmával üdvözlétükkel felkeresni méltóztattak.

Bölon, 1903. jul. 10.

Lőfi Áron,

unitárius-lelkész, esperes.

XIII. Leo. Negyedszázéves pápaság után magas életkorban letűnt a harcztérről. A róm. kath. egyház nagy pápát látott benne. Nehéz viszonyok közt örökölte a pápaságot. Olaszország épp azelőtt egyesült és a pápa elvesztette világi hatalmát. IX. Pius a pápai csallhatatlanságot állittatta oda a római zsinattal a világi hatalomtól megfosztott pápaság tekintélyének emelésére. XIII. Leo politikája e jegyben a középkori kereszténység felújítása lett. Huszonöt éves pápasága alatt minden törekvése e célban fut össze. Megkezdődött minden országban a r. kath. hívek fanatizálása és a „békepápa“ zajgó tömegekkel dolgozik és nyúl be az államok életébe. A róm. kath. népségeknak fölhasználása az egyes államokban, bel- és külpolitikai kérdésekben a római egyház és a pápai tekintély előnyére nem egy esetben sikerült. XIII. Leo e diplomatiában culminál. Tudomány, előhaladás, mivel szintén dicsérik, más kérdés. Hiszen Brunetiére francia író a Leo pápánál tett látogatás után bocsátotta világgá feltűnő frázisát: „A tudomány csődjét“. A tudomány restaurálása oly módon, a hogy azzal az elhunyt pápa foglalkozott, Aquinoi Tamás szellemében, nem jelenthet előhaladást a műveltség történelmében. Sőt tudományellenes íratot r. kath. írók annyit talán egy pápa alatt sem írtak, annyi tudományellenes ismeretterjesztő füzetet a nép számára ki nem adtak, mint XIII. Leo alatt. És más kérdés az a „nagy“-nak híresztelt terve is, hogy a világ összes keresztényeit egyesítse a pápaság alatt. Ezt megkísérllette a görög, syriai és más keleti keresztényeknél, megkísérllette az

anglikán egyháznál, s talán a német és skandináv protestánsoknál is, de a „nagy“ keretbe a tartalom nem került be, világtörténelmi esemény nem lett belőle. Ellenkezőleg, a világtörténelem tanulságos példát szolgáltatott XIII. Leo egész törekvésével szembe, hogy a mikor ő a középkori kereszténységet akarta visszaállítani, egy középkori róm. kath. nagy hatalom épp akkor hanyatlott alá, Spanyolország akkor szűnt meg nagy hatalom lenni. Utódja X. Pius név alatt Sarto József velencei patriarcha lett, egyike az Olaszország iránt békéshajlamú biborosoknak. Hogy mint pápa is ilyen lesz-e, azt a jövő fogja megmutatni.

Loyson Hyacinthe és XIII. Leo. Hyacinthe a „Journal de Genève“-ben XIII. Leoról írva, beszéli, hogy 1897-ben, a mikor Rómában volt, a pápa meg akarta számára nyitni az egyház kapuját, sőt fel akarta őt az egyházba venni nejével együtt, minthogy az első százéveknek is voltak női püspökei, s ma is vannak női papok a pápasággal egyesült görög katólikusok között. Hyacinthe hozzá teszi, hogy mélyen megindult, de meg nem tántorodott. „Szerettem volna — mondja — a pápa kezét és térdét megcsókolni, de az ő mindenhatóságát és csalhatatlanságát semmi áron sem tudnám elfogadni“.

Az unitárius és más szabadelvű vallásos gondolkozók és munkások Nemzetközi Tanácsa II. nagy gyűlését f. évi szeptember 1—4. napjain Amsterdamban tartja. Itt újból találkozni fognak azok, a kik két évvel ezelőtt Londonban népszerűvé tették azt a világraszóló elvet, hogy „az igaz vallást teljes lelkismereti szabadsággal kell egyesíteni“. Oly mozgalom ez, mely hívő és hívő között ledönti a rideg felekezetiesség válaszfalait s lehetővé teszi, hogy a különböző országok szülöttjei ugyanegy emelvényről hirdessék az igazságot, melyet gazdag élettapasztalat és komoly tanulmányok útján érleltek meg. Itt mindenki igyekszik a testvériség és rokonérzés hangját eltalálni, s a saját honában észlelt szabadelvű vallásos mozgalmakról, vagy ezeknek akadályairól elmélkedve, teljes képet óhajt nyújtani a helyzetről a Nemzetközi Tanácsnak. A vezetők nem egy életrevaló eszmét pendítenek meg, s az elnöki megnyitó rendszerint maga egy egész programbeszéd, mely a Tanácsot vezérlő elveket hatalmas vonásokban szokta kidomborítani. Az első londoni nagygyűlésen tartott értekezések magyar fordításban is megjelentek: „Szabadelvű vallásos gondolkozás a XX. század kezdetén“. A nagygyűlés elnöke, dr. Oort, leideni egyetemi tanár. Főtitkár: Wendte K. bostoni unitárius lelkész, ki hivatalos jelentései mellett Emersonról külön értekezésben fog megemlékezni. A

szónokok közt van Dr. Eliot, az amerikai unitárius társulat elnöke is. Németországot három szónok képviseli, kik közül Pfeleiderer Ottó, berlini egyetemi tanár, az újszövetségi Jézus alakját a vallások történelméhez viszonyítva méltatja. Angliából Carpenter tanár, Wicksteed és Armstrong lelkészek szintén érdekes tárgyakat tűztek ki: „A kereszténység helye a világ vallásai között“, — „Dante vallásos jelentősége“, — „Isten minden lelkek lelke“. — Franciaországból dr. Jean Réville, párisi theol. tanár fölolvasásának címe: „A vallás és a természet rendjének moderu fogalma“. Svájcából dr. E. Montet, genfi tanár témája: „Az Egy Istenség elve a kereszténységen kívül, mint az egyetemes vallásos egyesülésnek alapja“. Dánia, Belgium, Svédország, Island, Japán és India szintén képviselve lesznek. Amerikából 30, Angliából mintegy 160 érdeklődő csatlakozik és vesz részt ebben a nemes mozgalomban. Magyarországot Józau Miklós, budapesti unitárius lelkész fogja képviselni, ki az itteni vallásos mozgalmakról tart előadást. A nagygyűlésen a szónokok angol, német, francia és holland nyelven beszélhetnek. Tagsági díj 5 K. Az előkészítő bizottság arról is gondoskodott, hogy a gyűlésen résztvevők délutáni kirándulásokban megtekinthessék a környék kiválóbb érdekességeit. —

A tisztáninneri ev. ref. egyházkerület, a mint a Radácsi György által szerkesztett jegyzőkönyvből olvassuk, közgyűlésén elhatározta, hogy a közelebről tartandó zsinat figyelmét felhívja arra, hogy gondoskodjék *a vallásfelekezetek egyenjoguságát sértő visszásságok orvoslásáról,* nevezetesen a) a jogegyenlőség szempontjából kívánja, hogy az országos ünnepélyek alkalmával a róm. kath. egyház kizárólagos szereplése szüntettessék meg; b) kívánja a protestans tábori lelkészek jogállásának egyenjogú rendezését, s a katonai ünnepélyek, katonák felesketése alkalmával egyenjogosítását a róm. katolikusokkal; c) kívánja a férfi és női szerzetes rendeknek országos törvény által való rendezését s a jecsuitáknak az országból való kitiltását; d) kívánja az egyetemeken a teljes viszonzóság biztosítását; e) kívánja az 1848. XX. törvényezikk teljes és e törvény igazi szellemének megfelelő végrehajtását; f) kívánja a gyermekek vallásáról szóló 1894. XXXII. törvényezikk eltörlését és az 1868. LIII. törvényezikk 12. §-ának visszaállítását; g) kívánja, hogy a főrendiházban a ref. egyháznak minden püspöke és főgondnoka helyet foglaljon; h) kívánja, hogy az egész felsőoktatásügynek országos törvényvel való rendezése iránt a zsinat irjon fel a kormányhoz. — A tanítók, közép- és felsőiskolai tanárok feleségének vallására nézve az egyházkerület kimondani óhajtja, hogy azok

csak reformatus, ágostai hitvallású, vagy unitárius vallásuak lehetnek. A vasárnap megünnepelésére kívánja, hogy a zsinat írjon fel a törvényhozáshoz, hogy vasárnap mindenféle munka valósággal szüneteljen s a hivatalnokok e napon, valamint nagy ünnepnapokon hivatalba menésre ne kényszerítettessenek.

A Servét-emlék feliratát, melyet Doumergue montaubani tanár javasolt, a francia protestans történelmi társulat titkára nem találja kielégítőnek s a „Bulletin de la Société de histoire“-ban ezt a feliratot ajánlja a Genfben felállítandó emlékoszlopra: „A Champelen 1553. oct. 27-én máglyán megégetett Servéth Mihálynak, ama kor türelmetlensége áldozatának emelték ez engesztelő emléket Calvin protestansai és barátai annak jeléül, hogy a hit dolgában minden kényszert visszautasítanak és az evangelium és szabadság iránt törhetetlen ragaszkodásukat nyilvánítják“.

Franciaországban a protestansoknak nagy vesztesége *Fontanès Ernest* elhalálózása. Fontanès egyik legkiválóbb harczosa volt a szabadelvű protestantismusnak, a Coquereleknek, a kiket túlélte, méltó kortársa. Korábban Havreben volt lelkész, utóbbi éveiben (1887—1902) Párisban. Ezelőtt egy évvel öregsége miatt a rendes szolgálattól visszavonult, de a protestans gyűléseken azután is résztvett. Mély részvét kíséerte eltávozását.

Dean Farrar. Jézus életének hírneves írója, kiváló szónok, ezelőtt pár hónappal meghalt. Előbb westminsteri kanonok volt, később canterbury-i dean (esperes). Ennél magasabb állással, holott ilyenekkel bővölködik, s a közvélemény is sürgette, nem jutalmazta az anglikán egyház e jeles keresztény író és szónokot. Farrar minden felekezetről nagy becsülésben részesült. Maga is jó példával járván elől, egyik harczosa volt a theol. tudomány művelésének az anglikán egyházban. Colenso, natali püspök iránt, nem tartózkodott rokonszenvet mutatni, mikor nevezetes munkáját a Pentateuchról kiadta, pedig az anglikánok nagy része csaknem eretneknek tekintette, hogy a Pentateuchot részeire szedve, kimutatta annak a feltevésnek a tarthatatlanságát, hogy a biblia első öt könyvének mostani alakjában Mózes lenne a szerzője. Farrar drága emléket hagyott hátra mindazoknál, a kik működését ismerik.

Oroszországban a czárnak nem rég kiadott rendelete ellenére is üldözik a stundistákat, e békés és józanabb vallási irányt követő orosz alattvalókat. Az Odesszában lakó stundisták kérését intéztek a belügyministerhez, hogy adjon nekik engedélyt vallásuk szabad gyakorlására és biztosítást, hogy vallási meggyőződésükért nem üldöztet-

nek. A kérvény az érsekhez küldetett le véleményadásra. Természetes, hogy a szent orosz egyház érseke az engedély megadását nem ajánlotta. Azt írta a miniszternek, hogy a stundisták az orosz egyházra nézve az egyik legveszedelmesebb felekezet. Más kerületekben is üldözéssel fenyegették, ha megpróbálnák az istentisztelettartást. A stundisták hát folytathatják a kivándorlást Canadába vagy Amerika más részeibe, vagy pedig visszahúzódhatnak Hátsó-Kaukázusba, az egyetlen helyre az oroszbirodalomban, a hol megtürik.

Elvi jelentőségű határozat iskolaügyben. A vallás- és közokt. m. kir. miniszternek a polg. községek és felekezeti iskolák közt fenforgó anyagi jogviszonyok tekintetéből f. évi 19790. sz. a. m. . . közgazg. bizottsághoz kiadott elvi rendelete szerint a *a felekezeti iskolák jogi értelemben vett fentartója csak a hitfelekezet* lehet.

Folyó évi márczius hó 12-én 487. sz. a. tett jelentésére annak végpontjából kiindulólág kell a kért tájékoztatást megadnom.

Helytelen ugyanis a bizottságnak azon jelzése, mely szerint felekezeti iskola fentartójául a polg. községről szól.

A felekezeti iskolák jogi értelemben vett fentartója ugyanis csak a hitfelekezet lehet, mert az 1868. évi XXVIII. t.-cz. 11. §-a világosan és félreérthetetlenül csak a hitfelekezeteknek adja meg a felekezeti iskolák felállításának és fentartásának jogát.

A bizottságot a felekezeti iskolák működésben tartásával járó költségek viselése körül fenforgó jogviszonyok ejtették tévedésbe.

A polgári községek ugyanis két irányban állhatnak a felekezeti iskolákat érintőleg anyagi viszonyalakulatban:

1. Ezek egyikére alapul szolgál az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 25. §-a, mely második bekezdésében szabadságára hagyja a polgári községnek, hogy azon felekezeti iskolával szemben, mely addig is, t. i. a törvény hatályba léptéig is a polg. községek által láttatott el, a fentartáshoz szükséges költségekkel ezt a gyakorlatot továbbra is fenntarthassák.

2. A második viszonyalakulat pedig a népisk. törvényektől teljesen független magánjogi kötelezettségben birhatja alapját.

Nyilvánvaló tehát, hogy a felekezeti iskolának mindkét esetben jogi értelemben vett fentartója a felekezet, de az első esetben szabadságában áll a polg. községnek a régi gyakorlatra támaszkodólag a fentartással járó költségeket segélyezésképen és a törvényben megállapított korlátozás mellett viselni; a második esetben pedig bizonyos magánjogi alapból (pl. can. visitából) kiinduló kötelezettségénél fogva a

felekezeti iskola javára bizonyos szolgáltatásokat, a míg ezen kötelezettség jogszerűleg meg nem döntetik, hordozni köteles.

Ezekből folyólag tehát egyfelől abból, hogy a polgári község a felekezeti iskola költségeit viselni akarja, vagy annak javára bizonyos szolgáltatásokat hordozni tartozik, a polgári községek részére az iskola-fentartó felekezettel szemben külön jogok a községet csak az esetben illelhetnék meg, ha azok, mint külön kikötések, szabályszerű módon megállapítást nyertek.

Ehhez képest tehát a jogszerűleg felekezeti jellegű iskola iskolaszékét csak azért, mivel a község a fentartással járó összes költségeket a régi gyakorlatnak megfelelőleg viselni akarja, vagy mert bizonyos szolgáltatásokat magánjogi kötelezettségként hordozni tartozik, választani még nem jogosult.

Erre külön kölcsönös megállapított joggal, jogátruházással kell birnia.

Ismétlem azonban, hogy a mondottak természetesen csakis a jogszerűleg felekezetiül tekintendő iskolákkal szemben állanak.

A mondottakból folyik másrészt, hogy a felekezeti iskolák fejlesztése a polg. községek által és azok terhére nem eszközölhető.

A fejlesztés joga csak a jogi értelemben vett fentartót, t. i. a hitfelekezeti illeti meg s az irányban a polg. község sem jogot nem igényelhet, sem kötelezettséget nem vállalhat.

Az első, t. i. a költségek viselése tekintetéből a községek szabad elhatározása alá eső felek, iskolákkal szemben ugyanis a hivatkozott 25. §-a csakis az akkor már feunállott felekezeti iskolákkal szemben engedi meg a költségeknek az eddigi gyakorlathoz képest leendő viselését, ebbe a keretbe tehát a fejlesztéssel járó fokozott költségek már bele nem illeszthetők; míg a második csoportba tartozó iskolákat érintőleg a kötelezettséget megállapító magánjogi alap szabja meg a szolgáltatás mérvét és hatályát, ezen kötelezettség tehát már jogi természeténél fogva sem terjeszthető ki.

A mi a bizottság által érintett gazdasági ismétlő iskola kérdését illeti, szintén úgy áll a dolog, hogy az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 55. és 50. §-ai alapján a létesítés adott esetben csak a polgári község kötelezettségét képezi.

A polgári község által létesített gazdasági ismétlő iskola azonban természetesen csak községi jellegű lehet.

A felekezeti jogosult olyat felállítani, de azt, mint általában minden fejlesztést, csupán hitfelekezeti alapon, az 1868. évi XXXVIII. t.-cz. 11. §-ában megjelölt erőforrások igénybevételével teheti.

A i iskola jellegének megállapítása, mint az iskolák jellege körül felmerült minden vitás kérdés elbírálása az illetékes főszolgabíró által az érdekeltek felek, tehát a község és egyházi hatóság bevonásával tartandó tárgyalás alapján a bizottság hatáskörébe tartozik, s a bizottságnak a jelzett tárgyalás eredményéhez képest hozandó indokolt határozata ellen a vezetésem alatt álló miniszteriumhoz van felelbbvitelnek helye.

Budapest, 1903. június hó 12.

Wlassics, s. k.

Értesítők. I. A kolozsvári unitárius kollegium (papnevelő-intézet áll. seg. főgimnázium, elemi iskola) múlt évi értesítője, melyet dr. Gál Kelemen igazgató szerkesztett, hű képet nyújt az egész intézetről. a) A papnevelő-intézet értesítőjét, mely különnyomatban is megjelent, dr. Boros György dekán, „Az ó-testamentum új világitásban“ czimű évi megnyitója nyitja meg. Husz hallgatója közül 19 rendes, 1 rendkívüli volt. Alapvizsgálatot tett 4, szakvizsgálatra állott 5 hallgató, kik már lelkészi állásba is léptek. Az intézet önképző köre tanulmányi kirándulást rendezett Tordára, hol az ottani templom kijavítása költségére szép sikerű hangversenyt rendezett. Az önképzőkör munkásának fokozására pályatételeket is tűzött ki a tanári kar, melyeket sikeresen oldottak meg a növendékek. Néhai Mózes András lelkész-tanár haláláról az értesítő külön cikkben emlékszik meg. b) A főgimnázium 338 tanulója közül 319 nyilvános, 19 magántanuló volt. Ebből unitárius 169, ev. ref. 25, róm. kath. 15, más felekezetű 91. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 294 tanuló, ismétlésre utasított 23 tanuló. Részben tandíjmentességet élvezett 143 tanuló. Anyanyelv szerint magyar volt 333, román 5. A tanári karban változások és súlyos veszteségek voltak. Benczédi Gergely nyugalomba vonult, Ulár Pál és Mózes András tanárok elhaltak. Érdemöket az értesítő külön cikkeiben méltányolja. c) Az elemi iskolában a tanulók száma 71-re szaporodott fel, kik közül unitárius 33. A tanítási eredmény általában jó volt.

II. A székekykereszturi unitárius V. osztályu gymnasium értesítőjét az 1902–1903. tanévről Sándor János igazgató állította össze. Ez intézetbe beiratkozott 166 rendes tanuló. Anyanyelv szerint 157 magyar, 2 német, és 7 román. Vallás szerint 106 tanuló volt unitárius, 28 ev. ref., 4 ág. ev., 15 róm. kath., 9 izraelita. A vizsgálatot sikerrel állotta ki 140 tanuló. Osztályismétlésre utasított 26 tanuló. Az igazgatóság most a VI. osztály felállításában fáradozik. A pünkösdi szünidőn 5 napra terjedő tanulmányi kirándulást rendezett az intézet, melyet dr. Szolga Ferencz és Csiky István tanárok vezettek. Megtekintették Kolozsvár, Budapest és Arad nevezetességeit. Ez intézetet is rövid idő alatt már a második gyász eset éri László József halálával.

III. A tordai magy. kir. polg. fiu és leányiskola értesítőjét Varga Dénes igazgató szerkesztette az 1902–1903. iskolai évről. A fiúiskolába beiratkozott 205 tanuló. Anyanyelv szerint 170 magyar, 15 román. Vallás szerint 48 unitárius, 74 ev. ref., 5 ág. ev., 23 róm. kath. és 35 más vallásu. Tandíjmentességben részesült 42 tanuló. A vizsgálatokat sikerrel tette le 139 tanuló, osztályismétlésre utasított 69. Latint tanult az unitárius egyház gondosko-

dása folytán 96 tanuló. A leányiskolába beiratkozott 142 tanuló. Anyanyelv szerint 134 magyar, 8 román. Ezek közül unitárius 23, ev. ref. 74, ág. ev. 2, róm. kath. 22, más vallású 8. Vizsgálatot sikerrel állotta ki 140 tanuló, osztályisméltésre utasított 2. Huszonötötte már, hogy ez intézet fennáll és működik, melyet az igazgató jelentése szerint akkor ünnepel meg, ha nem-sokára saját hajlékába költözik. A huszonöt év történetét az igazgató gondosan írta meg (—n.)

A sárospataki ev. ref. főiskola akadémiai és főgymn. értesítője 1902—3. isk. évről. Dr. Rác Lajos főgymn. igazgató közreműködésével szerkesztette Novák Lajos akad. és közigazgató. A theológián a tanulók sz. 80, a gymn. ban : 529. A rendes rovatokon kívül függelékül egy alapos értekezés közöl a zsidókhöz írott levélről, melylyel Rohoska József tanszékét foglalta el.

ARANYKÖNYV.

A Székely-Udvarhelyen építendő unitárius templom javára tett kegyes adományok.

(III. közlemény.)

Tódor Sándor gyűjtő-könyvvel beszámolt 712 kor. 21 fill.

Kőváry László a 339. sz. gy.-íven 20 kor.

Sándor János 116. sz. gy.-íven Sz.-Keresztúrról: Sándor János 10 kor.,

Pap Mózes 5 kor., Gombos Sámuel 2 kor., Dr. Szolga Ferencz 1 kor. Együtt 18 korona.

A 356. sz. gy.-íven Biró Sándorné Sz.-Udvarhelyről 10 kor.

Gyűjtőív nélkül Csehély Adolfné Sz.-Udvarhelyről 10 kor.

Az 515. sz. gy.-íven: Nagy Gyula H.-Szt.-Péterről 3 kor.

A 88. sz. gy.-íven H.-Szt.-Péterről: Vas István 10 kor., Dr. Vass Miklós 2 kor. Együtt 12 kor.

Szentiványi Istvánné 336. sz. gy.-íven Ladamosról: Szentiványi István 3 kor., Osváth Mihály, Sántha György, Br. Mattenloit János 2—2 kor.; Dull István, L. Gy., Pálffy Dezső, Kiss László 1—1 kor.; Szentiványi Anna, Szentiványi Judith, Szentiványi Helén, Szentiványi Mária 50—50 fill.; Szentiványi Istvánné 2 kor. Együtt 17 kor.

Zöld Mariska 430. sz. gy.-íven M.-Andrásfalváról: Zöld Ádám, Zöldné Pálffy Rachel, Zöld Mariska 1—1 kor.; Kovács Julia, Fazakas Ferencz, ifj. Gagy Józsefné 20—20 fill.; Fodor Lászlóné 10 fill. Együtt 3 kor. 70 fill.

Gál Lajos 259. sz. gy.-íven Czelnáról: Gál Lajos 10 kor., Csuka Domokos 5 kor.; Bartók Dénes, Deutsch Mátyás, Binder József, Jakabffy Albert, Deutsch Adolf, Misselbacher-czég, dr. Deutsch Mátyás, Szöllősy Károly, Czövék Róbert, Deutsch Ignác 2—2 kor.; Konez Albert, Balogh Berta, Löwe Mór, Körner Mór, Klérman József 1—1 kor. Együtt 40 kor.

Sükösd Vilike 432. sz. gy.-íven: Sükösd Vilike 5 kor.; Szántó Vitus,

Morvay Bandi 2—2 kor.; ifj. Morvay Endre, Bene István, Magyarai Ferencz 1—1 kor.; legifj. Bene István 40 fill.; Hegyalji 20 fill. Együtt 12 kor. 60 fill.

Pálffy Károlyné 358. sz. gy.-ívén Sz.-Udvarhelyről: Pálffy Károly 50 kor., Pálffy Károlyné 20 kor. Együtt 70 kor.

Varga Pál 412. sz. gy.-ívén Sz.-Udvarhelyről: Dr. Horváth Károly 10 kor., Varga Pál és neje 3 kor.; Borbély József, Benedek Mózes 2—2 kor.; Báthori Mózes, Keresztes Sándor, Balló Zsigmond, Vasas Ferencz 1—1 kor.; Kovács Domokos, Magyarai Ferencz 50—50 fill.; Péter Lajos 40 fill.; Gellérd Lajos, N. János, Lukácsi József, Lukácsi Sándor, Koszta Sándor, Koszta János, Jani János, Péter Lázár, Berki József, Sztójka Dénes, Karda Károly, Orbán Sándor 20—20 fill.; Koszta Ferencz 30 fill. Együtt 25 kor. 10 fill.

Vass Domokos 342. sz. gy.-ívén Kolozsvárról: Széchy Ákos 2 kor.; Sólyom János, Pausinger Sándor, Burgya Gerő, Krausz Albert, Zeyk Károly, ifj. Jósza Gyula, Molnár Péter, Gaál Péter, Hatfaludi Mór, Paull István, Segesváry Ferencz, Nagy Béla, Gallus Victor, Vass Domokos 1—1 kor. Együtt 16 kor.

Kibédi Sándor 455. sz. gy.-ívén P.-Verestoronyról: Kibédi Sándor 3 kor., Tamási István 2 kor. Együtt 5 kor.

Sinczky Géza 452. sz. gy.-ívén N.-Szebenből: Sinczky Géza 10 kor., Nagyszebeni áll. főgymn. tanárai 5 kor.; Székely György 2 kor.; Nagy Károly, Szentgyörgyi, Szentpétery 1—1 kor. Együtt 20 kor.

Özv. Szentiványi Károlyné 422. sz. gy.-ívén Baróthról: özv. Szentiványi Károlyné, Páll Józsefné, Nagy Elekné, Zeleh Jánosné, dr. Solymosy István, Trajanovics Janesika, Antos József 1—1 kor.; Jancsó Gabika, Pál Domokos 60—60 fill.; Ambrus István, Belle Andrásné 40—40 fill.; Prázsmári István 20 fill. Együtt 12 kor. 40 fill.

Fiatfalvi Derzsy Mihály 299. sz. gy.-ívén T.-Turánról: Derzsy Mihály 4 kor.; Fikker Adolf 2 kor.; olvashatatlan, Lövinger Lajos 1—1 kor. Együtt 8 korona.

Székely Ferencz 384. sz. gy.-ívén Debreczenből: Székely Ferencz 1 kor. 90 fill.; dr. Varga Lajos, Budapesti N., Győrffy Aladár 1—1 kor.; Orosz István 50 fill.; □, terta, olvashatatlan, Balogh Zsiga 40—40 fill. Együtt 8 kor.

Sándor Jenő 157. sz. gy.-ívén Kolozsvárról: Ráduly Jánosné, Sándor Jenő 2—2 kor.; Muzsnay Géza 1 kor. Együtt 5 kor.

Biró Elek 4. sz. gy.-ívén Kolozsról: Kolozsi unitár. egyházközség 2 kor.; Csete Imre, id. Kozma Pál 1—1 kor.; Kovács József 50 fill.; Székely Mihály 40 fill.; id. Kun József, Kun Pál, Bernát Istvánné, Kozma József, Kovács János, Bodi Istvánné, Kun Márton, Kun János, Kutos Márton, Kun Sándor 20—20 fill.; ifj. Farkas Ferencznő 10 fill. Együtt 7 kor.

Ádám Albert 405 sz. gy.-ívén Sz.-Udvarhelyről: Ádám Albert 20 kor.; Domokos Andor 10 kor. Együtt 30 kor.

Özv. Kovács Lajosné-Raffay Teréz 207. sz. gy.-ívén Csikszeredából: Kovács Lajos, Nagy Gyula 5—5 kor.; özv. Kovács Lajosné—Raffay Teréz 4 kor.; Kovács Lajosné—Loyczel Ilona, Nagy Boriska, Csipkés Árpád, Sándor Gergely, Vots-Kardos Klára, Szabó Gézőné 2—2 kor.; Kovács Kálmán, Kovács Mariska, Kovács Irén, Kovács Ilona, Kovács Böske, Veress Árpád, özv. Loyczel Ferenczné, Bálint Ferenczné, Sándor Gábor, Bottos István,

Galacsy Károly, Csikszeredai ev. ref. egyház, Bitay Béla, Pap Györgyné 1—1 kor. Együtt 40 kor.

Murányi Farkas Sándor 135. sz. gy.-ívén Budapestről: M. Farkas Sándor 6 kor.; Léтай Gábor 2 kor. Együtt 8 kor.

Id. Dániel Gábor gyűjtő-ívén utólagosan Hirsch Adolf 5 kor.

Az I—II. közlemény összege 1837 kor. 24 fill.

E közlemény összege 1118 „ 01 „

Összesen: 2955 kor. 25 fill.

Ugy a gyűjtőknek a szíves fáradozásért, mint a kegyes adakozóknak az egyházközség nevében hálás köszönetet mondunk.

Sz.-Udvarhely, 1903. aug. 6.

DEÁK LAJOS,
gondnok.

BARABÁS ANDRÁS,
pénztárnok.

VÁRI ALBERT,
lelkész.

Kegyes adakozás a küküllői unitárius egyházközségben az 1902. évben.

Dicsőszentmártonban: Dr. Árkosi Gyula kir. közjegyző az olvasókör részére 16 korona értékű, Gvidó Béla esperes 12 korona értékű, Gvidó Béláné 2 korona értékű lapot járattak. Gvidó Béláné úrvacsorai kenyéret 4 k. értékben, Gvidó Béla a betegek részére bort és kenyéret 2 k. értékben adott. Radnóthy Ilona k. a. a szegény alapra adott 1 koronát. Ünnepi perselypénnel gyűlt 40 k. 11 f.

Csapó Radnóthon: Egyed József úrvacsorai kenyéret és bort adott, a beszolgáló lelkészt ellátta 10 korona értékben. Ünnepi perselypénnel begyűlt 4 k. 22 f.

Magyar-Sároson: Amerikában dolgozó m.-sárosi 35 hitrokon Bandi József volt gondnok kezdeményezésére 240 koronát küldöttek építkezési alapra. D. id. Pataky László úrvacsorai bort és kenyéret adott 12 korona értékben. Ünnepi perselypénnel 33 k. 39 f.

Haranglábban: Szathmáry István úrvacsorai bort és kenyéret adott 8 k. értékben. Harangláb hívek a templomépítésre adakoztak 51 k. 10 f. Ugyanezen célra Gálfalvi István 10 k. D. ifj. Pataky László 8 k. Járai Béla 8 k. Vajda Béla 12 k.-t adományozott. Anyagszállítás értéke 306 k. Statussegély 200 k. Perselypénnel 2 k. 68 f.

Deéstalván: D. ifj. Pataky László úrvacsorai kenyéret és bort adott 16 k. értékben. Perselypénnel 7 k. 20 f.

Nagy-Teremiben: Tolvaj Sámuel ev. ref. vallású úrvacsorai kenyéret és bort adott, a beszolgáló lelkészt ellátta 20 k. értékben.

Küküllő-Széplakon: Buzogány János úrvacsorai kenyéret és bort adott 8 k. értékben. Orgona-alapra: Kiss Sámuel 25 k. Buzogány János 20 k. Gvidó Béla 10 k. Dr. Árkosi Gyula, Dr. Ferencz Ákos, Útő Lajos 5—5 k. Iszlay László 4 k.; Rediger Béla, László Zsigmond 2—2 k. Nagy Béla, Biró Pál 1—1 koronát adtak. Kiss Sámuel a vizsgáloszékét ellátta 10 k. értékben. Molnár Sós Ferencz a közalapba adott 59 fillért. Perselypénnel 1 k. 64 f.

Vámos-Udvarhelyen: Dr. Pálffy Ferencz a templomépítési alapba 6 veder bort adott 18 k. értékben.

Szőkefálván: Szabó Albertné egy keresztelő poharat adott, értéke 5 korona. Ferencz Róza egy úrasztali kenyérterítőt adott, értéke 2 k. Özv. Jánosi Istvánné úrvacsorai kenyeret és Br. Rottenthal Henrich úrvacsorai bort adott 4—4 korona értékben. Szabó Albert lelkész a papi lakáson javítást eszközöltetett 201 korona értékben. Perselypénz 4 k. 14 f.

Ádámoson: Gr. Horváth T. Lajosné úrvacsorai kenyeret és bort adott 16 k. értékben. Szentgyörgyi Samuné egy úrasztali szőrabroszt adományozott. Értéke 10 k. Perselypénz 17 k. 60 f.

Dombón: Özv. Kocsis Györgyné ajándékozott egy úrasztali terítőt. Értéke 12 k. Úrvacsorai kenyeret adott Miklós József gondnok 4 k. értékben. Perselypénz 35 k. 39 f.

Maros-Szent-Benedeken: Csiky Farkas úrvacsorai kenyeret és bort adott 12 k. értékben. Statussegély 200 k. Perselypénz 2 k. 59 f.

Bethlen-Szent-Miklóson: Udvar Márton id. úrvacsorai kenyeret ad 3-szor, bort 2-szer 9 k. értékben. Lőfi Endre úrvacsorai bort adott 1-szer 3 k. értékben. Mátyás Miklós, Derzsi Ferencz úrvacsorai bort és kenyeret adtak 1—1 alkalommal. Értéke 8 k. Udvar Márton, Gombocz Márton, Érsek Márton a templom fedelén 10 k. értékű javítást eszközöltek. Nagy Béla a parochialis épületeken 6 k. s több egyháztag 4 k. értékű javítást eszközölt. Perselypénz 11 k. 56 f.

Adakozások összege: 1725 korona 21 fillér.

Építkezések, illetőleg javítások értéke az egész körben 1458 k. 39 fillért tesz.

Bethlen-Szent-Miklós, 1903. június 16.

NAGY BÉLA,
egyházköri jegyző.